

CONTRIBUȚII LA ISTORIA FRANCMASONERIEI DIN BANAT

Lajos Kakucs*

Cuvinte cheie: Francmasonerie, Banat.

Keywords: Freemasonry, Banat.

Contributions to the History of Freemasonry from Banat

(Abstract)

According to the information provided by the historian, Ludwig Aigner/Lajos Abafi (1840–1909), born in a locality from Banat, Iecea Mare, the first freemasons' lodge from Banat, named *Zu den drei weißen Lilien* (At the three white lilies), was founded by a baron, Maximilian Josef Linden (1736–1801) who, known by freemasons as Ardaxanes Linniphoen Mimichemen, had already acted in the Viennese lodges *Zur Hoffnung* and *Zur gekrönte Hoffnung*. Besides the Viennese connections set up in the lodge of Rosicrucians from Timișoara there were also some local personalities such as the Orthodox bishop of Arad, Petru Petrovici (1733–1780), the canonic from Cenad, Vuko Branko de Pal (Vuco-Brancovici Paul, 1725–1798), the abbot from Bezdin, Gherasim Adamovici (1733–1794) subsequent Orthodox bishop of Transylvania, Iosif Ioanovici Șacabent (the Orthodox bishop of Vârșeț between 1786 and 1804). These connections brought the people living in Banat closer to the Jacobin movement from Hungary in 1795, run by Ignác Martinovics.

There is a new phase of the masonic activity in Banat, which begins after the reestablishment of the Ioanit lodge from Timișoara, known as *Zu den drei weißen Lilien*, on April 3, 1868. After 1868, there were some other lodges such as *Hunyady* (1872–1876) and *Losonczy* (1899–1919; after 1923, *Loja Pax*) from Timișoara, *Concordia* from Lipova (1871–1883), *Kosmos* (1870–1878) and *Glückauf zu den drei Schlägeln* in Oravița (1871–1878), *Irenea* from Caransebeș (1882–1894), *Petőfi* from Aradul Nou (1871) and *Loja Dél* in Lugoj (1903–1918). The lodges' members played a special role in the cultural and civic activities in these localities.

In Banat, besides the already mentioned lodges there were: *Zur Wahrheit* lodge from Reșița, founded in 1874, *Egalitas* from Vârșeț, in 1870, *Fels der Wahrheit* from Biserica Albă, in 1873, *Vaskapu Kör* from Orșova, *Stella Orientalis* from Panciova, in 1890 and *Thales* from Becicherecul Mare. We don't own any information regarding the activity of these lodges. Besides the already specified lodges there were very many people from Banat, especially intellectuals and students, who had acted in the lodges from Hungary.

The collections of the Museum of Banat from Timișoara comprise several masonic objects mostly originating in the property of a baron, János Károly Hiller de Butin (1748–1819).

„Eu personal nu cunosc un noroc mai mare, decât posibilitatea de a aparține la francmasonerie, unde toate religiile sunt respectate și fiecare este liber de a acționa după propria conștiință”
– din cuvântarea politicianului Ferenc Kazinczy, ținută la intrarea în loja *Az erényes világpolgárhoz* (La cetățeanul cosmopolit moral) din Miskolc, la data de 16 ianuarie 1784.

Dacă în deceniile puterii comuniste în literatură de specialitate au apărut doar câteva studii despre istoria francmasoneriei, după 1989, atât în mediile din România, cât și în cele din Ungaria, au apărut foarte multe articole, studii și comentarii, în majoritatea lor fără nici un discernământ științific, despre francmasonerie. Accentul autorilor superficiali sau tendențioși ai acestor

scrieri cade pe prezentarea în fața cititorilor a unei francmasonerii internaționale, aflată desigur sub stăpânirea sau cel puțin sub influența evreilor, care în drumul său spre hegemonia universală urmărește scopul ascuns: distrugerea a tot ceea ce este sau era bun național. O bună parte a scrierilor care apar în limba maghiară îi acuză pe francmasoni de-a fi președintii ai marilor tragedii naționale – de la Trianon și până la comunism. Observând nivelul acestor scrieri, se poate constata că este inutilă, sau cel

* Cercetător independent. E-mail: LajosKakucs@online.de

puțin imposibilă, purtarea unei discuții serioase cu autorii. Din aceste considerente ne vom rezuma în continuare la o prezentare scurtă a francmasoneriei din Banat de la sfârșitul secolului XVIII. Ne vom opri mai larg asupra numelor celor care au activat în lojile din Banat, ca să demonstrăm rolul lor în viața politică, culturală și, mai ales, aportul lor în domeniul organizării vieții sociale a provinciei.

Originea și extinderea francmasoneriei în Europa

În anul 1277 când Walter de Chereford, conducătorul șantierul abației de la Vale Royal din departamentul englez Cheshire, a construit câteva adăposturi (*logias*) pentru cioplitorii de piatră, nu s-a gândit că denumirea în lb. franceză a adăposturilor va cunoaște o asemenea rezonanță, o carieră politică atât de puternică¹. Confirmarea existenței timpurii a acestor adăposturi, cât și a organizației de sine stătătoare a cioplitorilor de piatră din Londra (*freemason*), o vom găsi într-o publicație de specialitate de lb. engleză, apărută în anul 1931². La fel de bine este documentat faptul că, deja în anul 1370, cioplitorii de piatră ai catedralelor din Anglia au trebuit să depună jurământ pe statutul lojii din York, statut amintit deja în anul 1352. Primele loji similare din Imperiul Romano-German sunt semnalate după 1400, cele din Italia din 1438, iar cea din Viena din anul 1459. Din anul 1250 avem prima schișă a unei catedrale, unde, pe lângă imaginea constructorilor, apare și reprezentarea Domnului cu compasul în mână.

Primele loji cu două grade apar în Scoția în jurul anului 1550, fapt care demonstrează existența grupurilor de cioplitori externi și interni³. Prin cioplitorii externi trebuie să înțelegem fețele bisericesti, dar și mirenii, implicați în procesul construirii catedralelor, persoane inițiate și ele în tainele geometriei și în ale altor ramuri ale științelor exacte.

Este deosebit de greu de-a preciza de când pot fi considerați francmasonii ca purtători ai luptei pentru progres, pentru libertatea științei și a gândirii libere. Este cunoscut însă că prin pregătirea lor profesională, constructorii catedralelor au aparținut de la început categoriei oamenilor cei mai cultivați ai Evului mediu, cunoștințele acestora fiind dobândite și transmise mai departe, nu în mediul universitar dominat de cler, ci în primul rând în lojile proprii, închise și necontrolate, ale constructorilor catedralelor. În acest fel, pe parcursul

timpului lojile, francmasoneria ca atare, au devenit nu numai organizații încărcate cu secrete – ci și locuri simbolice ale gândirii libere. Aceste componente au caracterizat lojile francmasonice moderne, formate încă din primele decenii ale sec. XVIII. Chiar dacă în sensul modern al cuvântului nu se poate face o legătură directă între francmasonerie și liberii cugetători, totuși, un predecesor al martirilor luptei pentru libertatea gândirii a fost și filozoful Roger Bacon, decedat în închisoare în anul 1292. Onorat după moartea sa cu titlul de *Doctor Mirabilis*, filosoful, lingvistul, astronomul și alchimistul Roger Bacon, ca membru al ordinului franciscanilor a urmărit transformarea-liberalizarea bisericii catolice prin reforme interioare. De altfel, nu este întâmplător faptul că primele organizații oficiale ale lojilor francmasonice la începutul sec. XVIII au fost create în Anglia, țara cu tradiții în libertatea gândirii, în capitala căreia în anul 1662 a fost înființată Societatea Regală (*Royal Society*) pentru îmbunătățirea cunoștințelor despre natură.

Prima lojă francmasonică în sensul modern al cuvântului a fost creată la Londra în anul 1717. Statutul societății a fost elaborat în anul 1723 de către preotul James Anderson (1678–1739), folosind vechile statute ale constructorilor din Scoția din anul 1550. Modelul englez al lojilor a fost preluat pretutindeni. După înființarea în anul 1725 a primei loji din Paris, se poate observa extinderea deosebită a lojilor în Franța, unde, în anul 1773, anul înființării Marii Loji Naționale Franceze, se numărau deja 629 loji, dintre care 65 în Paris. Intelectualitatea liberală franceză, mai ales filozofii din loji, au adus un aport deosebit la pregătirea ideologică a revoluției burgheze din anul 1789.

În ciuda cenzurii deosebit de riguroase din Imperiul Habsburgic, după informațiile noastre prima publicație despre francmasonerie ar fi trebuit să apară în ziua Înălțării Domnului, după ritul catolic, în anul 1739. Din păcate nu există o confirmare sigură despre apariția publicației⁴. La fel de discutată este și prima medalie a lojii *Zu den drei Sternen*, înființată de baronul Franz Anton Sporck în anul 1726 la Praga. Mult mai bine este documentată existența lojii *Aux trois Canons* (La trei tunuri) din Viena, înființată în anul 1752, interzisă după șase luni din ordinul împărătesei Maria Terezia. Între membrii acestei loji îi găsim, pe lângă ofițerii gărzii maghiare a împărătesei, atât pe László Kemény, János Kemény, Sándor Bárczy și pe baronul Samuel Brukenthal, cât și pe fostul guvernator al Banatului (între 1734–1738), con-

¹ Herbert 1980.

² The Ledger Book 1931.

³ *Freimaurer-wiki.delindex.php/Chronologie_der_Freimaurerei*.

⁴ Kodek 2011a, 23.

tele Hamilton⁵. Loja cea mai importantă din Viena de la sfârșitul sec. XVIII va fi *Zur wahren Eintracht*, înființată în anul 1781, care în anul 1785, condusă de savantul Ignaz von Born, va număra 176 de membri.

Dintre lojile de pe teritoriul actual al României, prima a fost cea înființată la Brașov în anul 1750 cu ajutorul lojii scoțiene din Berlin *Zu den drei Weltkugeln*. La conducerea lojii îl găsim pe studentul de la Jena și Berlin, viitorul senator Martin Gottlieb Seuler (1730–1772). S-au păstrat și sigiliile lojilor din Brașov cunoscute sub numele de *Zu den drei Säulen* și *Zu den vier Monden*⁶. Desființată după o scurtă activitate, loja din Brașov a fost reînființată în anul 1777 cu ajutorul lojii din Sibiu. Printre membrii lojii din Brașov s-au numărat reformați, catolici și ortodocși neuniți. Printre ultimii, apare acel Demetrius Eustatievici care – sub domnia împăratului Iosif II – a îndeplinit funcția de supraveghetor al școlilor ortodoxe din Transilvania. Printre membrii ortodocși s-a aflat și tatăl viitorului conducător al Eteriei, Constantin Ipsilanti, fiul lui Alexandru Ipsilanti, domnitorul Moldovei (între anii 1774–1782)⁷.

Loja francmasonică din Sibiu, *St. Andreas zu den 3 Seeblätter*, a fost înființată în timpul domniei împărătesei Maria Terezia în primăvara anului 1767 de către viitorul senator al urbei Simon Friedrich Edler și prietenii săi din timpul studiilor universitare din Germania: Georg Eckhardt, Thomas Filtsch, dr. Johann Christian și dr. Michael Gottlieb Neustädter. Printre membrii de mai târziu ai lojii îi amintim pe medicul Ion Molnar Piuariu, literatul György Aranka, medicul Sámuel Gyarmathi, farmacistul Karl Klapka și baronul Farkas Kemény. Ca și la Brașov, și în cazul lojii *St. Andreas zu den 3 Seeblätter* printre cei 276 membri au fost prezenți reprezentanții tuturor religiilor din Transilvania⁸. În anul 1784, în timpul conducerii lojii de către maestrul principal baronul Farkas Kemény, s-a hotărât înființarea unei biblioteci proprii, dar și colectarea produselor din Transilvania⁹. În Sibiu, în strânsă legătură cu loja *St. Andreas zu den 3 Seeblätter*, avem informații despre existența lojii *Zu den drei Ankern* și a unei loji întemeiate de Lucas Friedrich von Hermannsfeld – al cărei nume nu a fost păstrat. Pe lângă cele amintite, în anul 1773 a fost înființată loja *Zum geheiligten*

Eifer, care a primit statutele de la loja *Zu den drei Schlüssel* din Regensburg¹⁰. Loja sibiană *St. Andreas zu den 3 Seeblätter* a purtat corespondență cu loja *Zu den drei weißen Lilien* din Timișoara¹¹.

Trebuie neapărat să menționăm că, în ceea ce privește înființarea lojilor francmasonice, Moldova și Țara Românească nu au rămas în urma Transilvaniei. După unii istorici¹², secretarul italian al domnitorilor Constantin Brâncoveanu și Constantin Mavrocordat, Anton Maria del Chiaro a înființat între anii 1734–1735 loji în Iași și Galați. Din păcate, nu s-au păstrat documente sau dovezi concrete despre existența sau activitatea acestor loji. Primele dovezi concrete despre activitatea unei loji din Iași le avem din anul 1772. Este vorba despre loja *Minerva*, întemeiată de ofițerii trupelor rusești staționate în oraș între anii 1768–1774 cu ocazia războiului ruso-turc. Cele două medalii ale lojii *Minerva* au fost bătute în monetăria din Sadagura (Sadagora, Sadagura, azi o suburbie a orașului Cernăuți)¹³. Prima medalie a lojii îi reprezintă pe zeul Mars și zeița Minerva și poartă inscripția: „*Jassi. April. 1772 – L'allto non temo e l'umile non sdegno*”; pe reversul medaliei „*Si scolpi presente medaglia in memoria della nuova loggia militare di Marte stabilita dei Francmassoni della citta die Jasi il XXIX. Apri l'anno MDCCLXXII.*” Pe aversul celei de-a doua medalii poate fi văzută Minerva cu șarpele, iar pe revers inscripția: „*Moldau calculum album adjecurat maiores*”¹⁴.

După retragerea trupelor rusești, activitatea lojii *Minerva*, aparținătoare de cea din Varșovia, intitulată *Zum Tugendhaften Sarmaten*¹⁵ a fost sistată. Conform istoricului Nicolae Iorga, ideile masonice din jurul anului 1778 au rămas legate de numele boierului Jordache Darie Dărmănescu și a arhimandritului Gherasim, ai căror mentor a fost învățatul bănățean Dositei Obradovici (1742–1811)¹⁶.

Loja rozacrucienilor din Timișoara

Primele informații despre existența lojii le-a furnizat cel mai cunoscut istoric al masoneriei ungare, Ludwig Aigner/Lajos Abafi (1840–1909), născut în localitatea bănățeană Iecea Mare, într-o lucrare publicată în caietele III și IV ale revistei *Történelmi Társulat* din anul 1884. Abafi, membru activ în

⁵ Aigner 1890–1899, I, 12.

⁶ Aigner 1890–1899, III, 259–266.

⁷ Șindilariu 2011, 101–105.

⁸ Vezi pe larg la Șindilariu 2011, 162–164.

⁹ Aigner 1890–1899, I, 245, 247, 344 și Göllner 1979, 152–159.

¹⁰ Șindilariu 2011, 98–99.

¹¹ Șindilariu 2011, 113.

¹² Șerbănescu-Jacques 1991.

¹³ Șevcenco, *Istoria Masoneriei din Moldova*; Panaitescu 1928, nr. 10–12, 354–355.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Kodek 2011a, 79.

¹⁶ Iorga 1928, 301–304.

loja *Corvin Mátyás* din Budapesta între anii 1870–1900, a făcut parte după 1896 din conducerea centralei *Lojilor Simbolice* din Ungaria.

După informațiile istoricului Abafi, întemeietorul lojii din Timișoara a fost baronul Maximilian Josef Linden (1736–1801), care sub numele francmason de Ardaxanes Linniphoenul Mimichemen a activat în loja vieneză *Zur Hoffnung*, întemeiată în anul 1770, apoi în loja rozacruciană *Zur gekrönte Hoffnung*. După părerea specialiștilor, Linden a sosit în Banat cu scopul de a crea la Timișoara o lojă a rozacrucienilor. Într-o scrisoare din 5 ianuarie 1772, superiorul masonic al lui Linden din Viena, cunoscut numai sub numele masonic de Cibanon, îi cerea lui Linden formarea unei loji în orașul de pe Bega. Înființarea acestei loji a avut loc probabil la sfârșitul anului 1772 sau la începutul anului viitor. În anii următori activitatea rozacrucienilor din Timișoara a fost caracterizată prin certurile interne dintre Linden și Josef Sauvaigne, cunoscut și sub numele masonic de Hypovagus Vejesa.

După plecarea lui Linden din Timișoara conducerea lojii a fost preluată de Josef Sauvaigne, apoi de Josef Bohoninczky (Seneca), urmat de baronul Johann Wenzel Maria Pötting, iar din anul 1779 iarăși de Sauvaigne, care între timp a revenit în Banat. Ultimul a fost numit la conducerea lojii în luna iunie a anului 1779 de către un triumvirat – care se afla la conducerea celor 7 loji ale rozacrucienilor din Viena, cunoscut numai sub inițialele *R. A., A. C. și P. H.* – precum și de către secretarul triumviratului, cunoscut sub numele de Bison. După informațiile cunoscute din actele vremii, din cauza neregulilor financiare ale lojii, în luna august 1782 Josef Sauvaigne a fost exclus din rândul rozacrucienilor. Printre membrii lojii vieneze *Zur gekrönte Hoffnung* aflăm și nume cunoscute din garda imperială ca Sándor Báróczi și László Székely, precum și numele scriitorului Ferenc Kazinczy, care, ca delegat al comitatului Zemplén, a locuit mult timp la Viena¹⁷.

Lajos Abafi enumeră printre membrii rozacrucienilor din Timișoara și pe episcopul ortodox al Aradului, Petru Petrovici (1733–1780), pe canonicul din Cenad, bulgarul Vuko Branko de Pal (Vuco-Brancovici Paul, 1725–1798), pe starețul din Bezdin, Gherasim Adamovici (1733–1794), devenit episcop ortodox al Transilvaniei (între anii 1789–1794) și pe Iosif Ioanovici Șacabent, episcopul ortodox al Vârșeșului (1786–1804).

Revenind la Linden, care între anii 1771–1774 a lucrat ca și consilier economic în conducerea administrației din Banat, el a trebuit să părăsească

Timișoara din motive de sănătate. Faptul că boala lui Linden a putut fi provocată de clima nesănătoasă a Banatului reiese și din cercetările sale de alchimie, efectuate cu scopul de a transforma apele nesănătoase ale provinciei în ape potabile. Rezultatele experimentelor au fost publicate în lucrarea intitulată *Über die Verbesserung und Trinkbarmachung der Morast und anderer ungesunder, ungenissbarer Wässer* (Despre îmbunătățirea și transformarea mlaștinilor și a apelor nesănătoase în apă potabilă), editată la Viena în anul 1793 și dedicată împăratului Iosif II. Traducerea maghiară a lucrării lui Linden, cu titlul de *A sáros egészségtelen s haszonvetetlen vizek jobbításáról s iható tételéről*, a fost executată de Sándor Báróczi în anul 1794. Misiunea economică a lui Linden în Banat fusese ca, împreună cu chimistul și excelentul cunoscător al florei Christof Conrad Lieblein (1726–1797), să studieze posibilitatea cultivării industriale a plantelor pentru vopsirea textilelor¹⁸. Nu avem informații despre alte preocupări de alchimie ale lui Linden în Banat. Din cele relatate de Abafi este cunoscut faptul că în anul 1770 au fost expediate de la Viena la Timișoara, la adresa unei persoane cunoscute sub numele de Novatzky, multe lucrări de alchimie. După surse recente, expedierea acestora poate să fi fost organizată de editorul și bibliotecarul vienez Franz Christian Zierch, care în perioada 1773–1785 a fost și el membru al lojii rozacruciene *Zu den 3 Schwertern* din capitala imperiului¹⁹.

*Loja timișoreană Zu den drei weißen Lilien*²⁰

Pe baza actelor din Arhiva Francmasoneriei Maghiare, păstrată în a doua jumătate a secolului XIX în castelul Dég al familiei Festetics, consultând lista membrilor din anul 1782, istoricul Abafi a presupus ca dată a înființării lojii din Timișoara anul 1780. Logica lui Abafi s-a bazat pe faptul că lista din 1782 consemna existența celui de-al treilea maestru principal al lojii. După reconstituirea lui Abafi, primul maestru al lojii a fost Josef Sauvaigne (1736–1800), care în calitatea sa de negustor a jucat un rol deosebit de important în economia Banatului.

După informațiile noastre, Josef Sauvaigne, născut în Antwerpen, inițial s-a ocupat cu comerțul de cereale în Fiume, de unde s-a mutat în anul 1768 la Timișoara. Aici, în anul 1769 a fost inițiatorul unei companii comerciale bazată pe capital particular,

¹⁸ Kakucs 2008, 206–207.

¹⁹ Kodek 2011a, 44, 48, 65–66; Kodek 2011b, 260.

²⁰ Pentru sec. XVIII vom folosi denumirea lojii în lb. germană, din a doua jumătate a sec. XIX pe cea de lb. maghiară.

¹⁷ Eckhardt 1922, 208–223.

numită *Neue banatischen Kommerzienkompanie*; aceasta a fost creată cu scopul de a organiza exportul produselor agrare ale Banatului spre porturile din Marea Adriatică²¹. În timpul șederii la Viena, acest comerciant deosebit de abil a activat deja în loja de rit ioanit *Zur gekröntem Hoffnung* organizată sub obediența sistemului Draskovics²². În contradicție cu afirmațiile lui Abafi, literatura de specialitate recentă datează înființarea lojii *Zu den drei weißen Lilien* din Timișoara în primăvara anului 1776. Această lojă la început a funcționat după sistemul Draskovics, dar a primit statutele sale în anul 1780 de la loja vieneză *Zu den 3 Adlern*²³.

După informațiile lui Ludwig Lewis, în anul 1789 loja timișoreană, împreună cu lojile din Lemberg și Tarnow, a aparținut de Federația Lojilor din Galiția, care era una dintre cele 17 grupări provinciale de rit ioanit din Imperiul Habsburgic²⁴. Afirmațiile lui Lewis în legătură cu apartenența lojii din Timișoara sunt contrazise de faptul că în anul 1784 loja din Timișoara, împreună cu lojile din Zagreb, Karlovac, Eperjes (Presov), Osijek, Balassagyarmat, Miskolc, Pest, Bratislava și Varaždin, a făcut parte din *Provincia Maghiară* cu sediul la Bratislava, aflându-se toate sub supravegherea marelui maestru provincial Károly Pálffy. La rândul său, *Provincia Maghiară* a făcut parte din *Marea Lojă Austriacă* chemată la viață în anul 1784²⁵.

Conform datelor furnizate de registrul nominal al lojii din Timișoara din anul 1782, la numele lui Josef Sauvaigne s-a menționat că negustorul a fost al treilea maestru principal al lojii. Acest fapt este o dovadă că întemeietorul și primul maestru al lojii era Maximilian Josef Linden, care între 1772–1774 se afla în Banat.

Analizând numele celor 38 de membri ai lojii din anul 1782, se poate constata că respectivii au fost personalități cunoscute din rândul conducerii Administrației Banatului. Lista lui Abafi conține informații referitoare atât la numele civile, cât și la numele masonice ale membrilor lojii. Redăm mai jos lista lui Abafi cu informațiile suplimentare dobândite din cercetările proprii.

Maeștri principali, în ordine cronologică: negustorul Josef Sauvaigne (Elucidarius), consilierul militar Josef Bohoninczky (Seneca), contabil principal al domeniilor camerale din Kanizsa, baronul Friedrich Eckhard (Scipio), consilier

cameral baron Johann Wenzel Maria Pötting (Demosthenes).

Primul supraveghetor: János Barth (Themistocles), contabil principal al domeniilor camerale ale districtului Vârșeț, domiciliat în Oravița.

Al doilea supraveghetor: Franz Heigl, negustor în Timișoara.

Maestrul de ceremonie: Engelbert Kirchgeher (Horatius), șeful serviciului de transport.

Purtătorul de cuvânt: Baron Franz Anton Vinzenz (Cato), asesor al judecătoriei.

Casier: József Ignác Müller (Florentinus), contabil șef cameral.

Maeștri:

Johann Wenzel Maria Pötting din Viena.

Baron Golz, vice-colonel, comandantul regimentului Esterházy.

Baron Andreas von Basselily (Plato) (1747–1805), funcționar al administrației.

Ernst Nigg (Aristoteles), administrator cameral la Lipova.

János György Tóth (Arcadius), director al oficiului de aprovizionare

Siegfried Scherübel (Socrates) (1744–1795), contabil al administrației din Moravița.

Johann Joachim Gross (Hypokratus) (1725–1791), între 1756–1791 medic șef al comitatului Timiș.

Johann Jakab Swoboda (Periclides), funcționar al administrației.

János György Wallbrun, asesor al administrației.

Baron Friedrich Willberg (Marcus Tullius), căpitan al regimentului de graniță din Panciova.

Sebestény Kirsch, funcționar.

Baron Wenzel Cajetan Sauer (Constantinus) (1742–1799), președinte al administrației camerale.

Albert Wenzeslaus Karliczky (1747–1803), director al școlilor camerale.

Nikolaus Heimeyer (Thirmothenes), contabil cameral din Viena.

Festenberg (Demosthenes).

Calfe:

Jakab Sorgenfrey (1723–1788), canonic, locțiitorul episcopului.

Inginer cameral Lajos Uberty (Hanibal).

Tipograful Mathias Josef Heimerl (1732–1784; între 1769–1784 în Timișoara) (Livius).

Ucenici:

²¹ Kakucs 2008, 200.

²² Aigner 1890–1899, IV, 6.

²³ Kodek 2011a, 93.

²⁴ Lewis 1872, 26.

²⁵ Kodek 2011a, 176.

Baron Rehback, președinte al domeniilor camerale Lugoj.

János Breauer (Acilo), contabil principal din Recaș.

Jakab Paidaly (Scarius), controlor în Lugoj.

Plutonier Tóth (Todth), acum în Polonia.

János Bundschuch (Ursulus), perceptor în Ciacova.

Miklós Rheinfels, controlor în Recaș.

Nepomuk Johann Belm, perceptor în Vârșeț.

Kilie (Xenophon), miner în Oravița.

Nasse, controlor.

Abaffy, contabil.

Medicul Ferenc Hoffmann, chirurg în Oravița (1769–1775).

Franz Heigl (Celsus), medic în Bocșa.

Fülöp Dellevaux, funcționar cameral, fostul proprietar al domeniilor camerale din Spata și Lăpușnic.

Barzellini, administrator al orezării Starhemberg.

Numele mason al orașului Timișoara era Ierusalem, iar al cartierului Iosefin Valea lui Ioachim. Ultimul sugerează importanța pe care au jucat-o în viața lojii Josef Sauvaigne și Wreden – amândoi locuitori ai cartierului. Dintr-o scrisoare a conducerii lojii din 6 septembrie 1791 reiese că de fapt toți locuitorii orașului Timișoara aveau cunoștințe de adresa sediului lojii din cartierul Iosefin, care a avut doar o singură intrare. Conform informațiilor lui Abafi, sediul lojii s-a aflat pe strada Harang (mai târziu Eötvös, azi Pop de Băsești) în casa învecinată în timpul lui Abafi cu grădina casei de mai târziu a lui Frigyes Pesty. Contemporanii lui Abafi cunoșteau încă din cele povestite de vecini că acea casă a lui Pesty a fost cândva locuită de un francez²⁶. Cele relatate de Abafi²⁷ confirmă faptul că respectiva casă, în care a locuit Sauvaigne, a fost sediul și laboratorul alchimist al rozacrucienilor din Timișoara. Mai târziu, când Sauvaigne și-a mutat sediul și laboratorul în Cetate, chiria noului sediu s-a ridicat la 300 de florini pe an.

Din datele furnizate de Abafi reiese că un membru al lojii din Timișoara a fost și Franz Xaver Adam Aigner (1751–1809), care în calitatea sa de inginer-locotenent al regimentului Esterházy, între anii 1782–1785 a staționat în Timișoara și Sănnicolau Mare. Aigner a devenit membru al lojii din Timișoara în anul 1784, primind gradul de maestru în februarie 1785. Documentul de acordare a gradului de maestru a fost semnat

de maestrul principal – baron Friedrich Eckhard (Scipio), de primul supraveghetor C. Wegler, de al doilea supraveghetor Gross, precum și de maeștrii desemnați V. Wreden și Johann Jakab Svoboda.

În anul 1785, loja din Timișoara număra 42 de membri, dintre care 15 veniți după anul 1782. Între cei 32 noi veniți amintim numele actorului Christoph Ludwig Seipp (Wespasianus) (1747–1793), născut în Worms, care între anii 1782–1790 a jucat la Sibiu și Timișoara, făcând totodată parte și din lojile francmasonice ale orașelor amintite. Sub titlul de *Johann Lehmanns Reise von Pressburg nach Hermannstadt in Siebenbürgen*, publicat de Seipp în Leipzig în anul 1785, găsim și o descriere deosebit de interesantă a vieții cotidiene din Timișoara²⁸.

Decretul împăratului Iosif II de la sfârșitul anului 1785 a redus numărul lojilor din Imperiu, punând totodată sub supraveghere activitatea lor. Nu știm dacă aceste interdicții au influențat activitatea lojii din Timișoara, aflată deja în declin. La declinul lojii, pe lângă conflictele interne, o contribuție importantă a avut pericolul războiului cu turcii, când în vara și toamna anului 1788 pătrunderea trupelor otomane la nordul Dunării a creat o situație de panică și în Timișoara. În aceste luni, conform unei scrisori a lui Siegfried Scherübel (Socrates), de frica unei ocupații turcești, a fost arsă arhiva lojii. După moartea împăratului Iosif II, reînvierea activității masonice din Timișoara a fost inițiată de un fost membru al lojii sibiene *St. Andreas zu den 3 Seeblätter*, cu numele de Johann Martin Koibel, maestru principal al lojii rozacruciene *Zur Liebe und Wahrheit* din Viena în 1791²⁹. În scrisoarea din 27 ianuarie 1791 rozacrucienii vienezi își oferă ajutorul la reînvierea activității masonice din Timișoara. În răspunsul lor din 6 septembrie 1791, semnat de reprezentatii foștilor masoni din Timișoara, V. Wreden, Friedrich Eckhard, Barth și Benkhard semnaleză că sunt dispuși la reluarea activității lojii numai dacă conducerea lojii vieneze garantează că „*activitatea lojii noastre va fi așezată pe stâlpii statutelor anterioare, când loja noastră a fost una aparținătoare ritului iohani*”. Interpretăm răspunsul în sensul că semnatarii scrisorii și foștii membri ai lojii din Timișoara nu voiau să revină la acele controverse care au caracterizat anii în care la conducerea lojii s-a aflat Josef Sauvaigne³⁰.

²⁸ Borovszky f. a., 83.

²⁹ Șindilariu 2011, Anexa nr. V.

³⁰ Abafi 1884, nr. 3, 513–524.

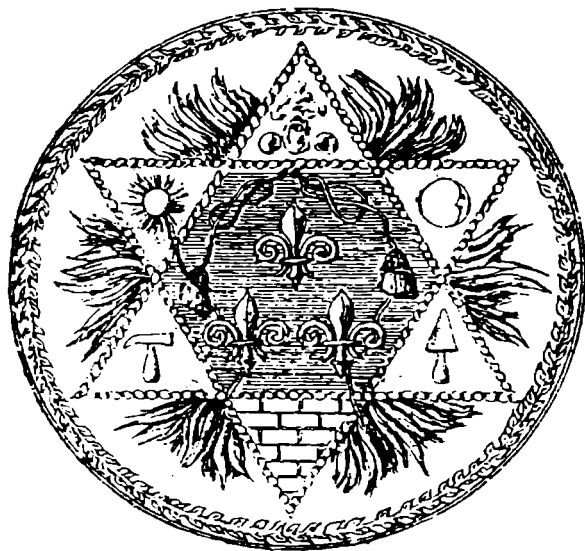

Fig. 1. Desen după amprenta sigiliului lojii Zu den drei weißen Lilien din Timișoara

Găsim desenul și descrierea sigiliului în lucrarea lui Abafi³¹. În centrul câmpului sigilar este reprezentat un hexagram format din două triunghiuri. Spațiul celor șase triunghiuri ale hexagra-meii este decorat cu simboluri masonice precum: chipul Domnului, luna, soarele, ciocanul, mistria și un fragment de zid. În centrul câmpului sigilar sunt plasați cei trei crini – referire la perioada când Timișoara fusese sediul regelui Carol Robert de Anjou. Sigiliul nu are inscripție. Desenul sigiliului a fost publicat de Abafi, probabil după o amprentă păstrată pe un act al arhivei din Dég. Sigiliul original a dispărut, probabil cu ocazia distrugerii arhivei lojii din Timișoara în anul 1788. În lucrarea sa Abafi amintește și de o emblemă a lojii, decorată cu cei trei crini și lozinca lojii: „Vivat Concordia et Lux”.

Membrii lojii timișorene Zu den drei weißen Lilien

Johann Georg Barth (Themistocles) (1739–1801), funcționar al administrației camerale la Vârșeț și Timișoara.

Baron Friedrich Eckhard (Scipio) (1735–1818), funcționar al Camerei din Timișoara.

Joachim Grosz (Hypokratus) (1725–1791), medic al comitatului, din 1779 medicul principal al orașului.

Mathias Josef Heimerl (Livius) (1732–1784), tipograf venit din Viena. A deschis o tipografie în cartierul Fabric. În tipografia lui a fost tipărit în 18 aprilie 1771 primul ziar al Banatului, *Termeswarer Nachrichten*.

³¹ Aigner 1890–1899, IV, 6.

Albert Wenzeslaus Karlitzky (1747–1803). Între anii 1776–1803 a fost director al Școlii Catolice din Timișoara (Katholische Normalschule) și inspector al școlilor catolice camerale din Banat. Paralel cu aceste funcții, între anii 1786–1789 Karlitzky a fost și cenzorul tipografiei locale. În anul 1801 Karlitzky a donat o sumă de 14.000 de florini pentru Fondul de pensii al învățătorilor, înființat de el în anul 1786³².

Seyfried Scherübel (1744/43?–1795), funcționar minier din Oravița.

În anul 1784 între membrii lojii din Timișoara se număra și comisarul de război Karl Gottschling, născut în anul 1747 în localitatea Freiberg din Silezia; mai târziu a activat și în loja vieneză *Zur Wahrheit*³³.

În anul 1785 între membrii lojii din Timișoara se număra și József Keresztúri (1739–1794), inițial membru al Ordinului iezuiților. După terminarea studiilor juridice, Keresztúri a lucrat la Varașdin ca notar pentru Banat, Bačka și teritoriul Regimentelor de Graniță, apoi a fost reprezentant (agent) al zonelor amintite pe lângă Curtea Imperială la Viena³⁴.

Johann Kratzelmayer, medic, decedat la data de 7 octombrie 1811 în Timișoara, a făcut parte în anul 1793 din loja vieneză *Zum Hl. Joseph*³⁵.

Maximilian Josef Linden (1736–1801). După plecarea din Banat, în anul 1784 vom găsi numele lui Linden printre membrii lojii rozacrucienilor *Asiatischer Bruder* din Viena. În anul 1786 și-a publicat memoriile de rozacrucian sub titlul de *Handschriften für Freunde geheimer Wissenschaften*³⁶. Linden a fost în anul 1783 maestru principal al lojii *Zur Beständigkeit* din Salzburg, apoi, după 1784 a deținut funcția de arhivar al *Lojilor Unite* din Imperiul Habsburgic³⁷.

Zsigmond Eötvenesi Lovász, vicecomitele comitatului Timiș reînființat în anul 1779, a fost în anul 1782 membru al lojii vieneze *Zu den 3 Adler und Zum Palmenbaum*³⁸.

Josef Anton Paradis (1733–1808), tatăl compozitei Maria Theresia Paradis (1759–1824), un apropiat al lui Mozart în Viena. Înainte de anul 1769 Josef Anton Paradis a deținut funcția de asesor al Judecătoriei din Timișoara, în anul 1785

³² Krischan 1969, 874–875.

³³ Kodek 2011b, 88.

³⁴ Kodek 2011b, 124.

³⁵ Kodek 2011b, 135.

³⁶ Kodek 2011b, 147.

³⁷ Kodek 2011a, 157, 173–174.

³⁸ Kodek 2011b, 104.

a fost membru al lojii *Zur Wahren Einheit* din Viena³⁹.

Baron Johann Wenzel Maria Pötting (Demosthenes), consilier cameral în Banat; membru al lojii locale, a fost în anul 1782 membru fondator al lojii *Vereinigten Herzen* din Maribor⁴⁰.

Wenzel Ferdinand Sauer (1742–1799), consilier între anii 1774–1779 în Administrația Banatului, sub numele de Constantinus membru al lojii *Zu den drei weißen Lilien* din Timișoara – în anul 1779 a fost membru în loja *Zu den 3 gekrönten Sterne* din Praga, apoi între anii 1783–1785 în loja *Zur Gekrönten Hoffnung* și după 1788 în cea numită *Zur Neugekrönten Hoffnung* din Viena⁴¹.

Josef Sauvaigne (1736–1800). Negustorul din Fiume, domiciliat după 1768 la Timișoara, în anul 1774 a fost maestrul lojii rozacruceiene din Timișoara, apoi din 1774 al lojii *La cei trei crini albi*, aflată sub obediența sistemului Draskovics. În anul 1783 numele lui Sauvaigne apare printre membrii lojilor rozacruceiene *Zur Gekrönten Hoffnung*, în 1793 la *Zu den 3 Feuern* din capitala imperiului, iar după 1793 a activat în loja similară, cunoscută sub numele de *Zur Wahrheit und Einigkeit* din Praga⁴².

După anii petrecuți în Banat, Franz Xaver Adam von Aigner (1751–1809) a activat din anul 1791 în loja *Rodomskey* la Praga, apoi din ordinul împăratului Leopold II a preluat organizarea lojii *Zu den 7 Sternen* în Pesta; totodată a primit sarcina reorganizării lojilor din Ungaria. Într-un raport din anul 1795 adresat împăratului Franz II, Aigner raporta că a îndeplinit directivele primite de la împăratul Leopold II privind reorganizarea și supravegherea lojilor maghiare⁴³. După interzicerea activității lojilor din Imperiul Habsburgic, Aigner a adunat arhivele lojilor maghiare, iar acest material a fost depozitat în anul 1805 în castelul familiei Festetics din localitatea Dég.

Ignaz Born (1742–1791). Chiar dacă din punct de vedere masonic Born nu a avut legături directe cu Banatul, ca personalitate de prim rang al lojilor din Viena, savantul a contribuit în mod deosebit la organizarea vieții științifice a imperiului. Se știe că după terminarea studiilor din Banska Stiavnica, prin înființarea societăților *Privatgesellschaft zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte und Naturgeschichte* în anul 1770 și mai ales a Cabinetului Geologic Imperial din Viena

în anul 1776, Ignaz Born a jucat un rol deosebit în organizarea vieții științifice a Imperiului Habsburgic. În anul 1781 Born a devenit membru, iar între anii 1782–1785 a fost marele maestru al lojii *Zur Wahren Eintracht*. În această calitate a redactat în anul 1784 revista lojii, intitulată *Journal für Freymauer*. Loja vieneză, numărând 165 de membri, a devenit sub conducerea lui Born un loc de întâlnire al elitei intelectuale din imperiu. Este cunoscut faptul că Born intenționa transformarea lojii *Zur Wahren Eintracht* într-o Academie. Din anul 1784 Born a deținut funcția de secretar general al *Lojii Centrale din Austria*, apoi din 1786, sub numele masonic de Furius Camillus, a fost membru al lojii secrete a *Ordinului Iluminaților*⁴⁴.

Legăturile lojilor din Banat și din Croația cu conspirația lui Martinovics

După moartea împăratului Iosif II tronul imperial a fost moștenit de fratele său, Leopold II (1747–1792). Ca guvernator al Toscanei între 1765–1790, viitorul împărat a reușit prin reforme consecvente să transforme provincia în regiunea cea mai modernă din Imperiu; din cauza războaielor franceze scurta sa domnie nu a fost prielnică pentru continuarea reformelor mult așteptate. Aceleași probleme au caracterizat și domnia lui Franz II. În jurul anului 1792, susținătorii reformelor din Imperiul Habsburgic au început să-și dea seama că exemplul francez, dar mai ales preluarea puterii de către adunarea națională aleasă din reprezentanții tuturor claselor sociale, coincide cu ideile generației lojilor austriece. În anii următori, o bună parte a opoziției vieneze, cunoscută sub numele de iacobini, a dorit continuarea reformelor începute sub Iosif II, după exemplul și modelul francez. Mare parte a acestor grupări – numite iacobinii vienezi – dar și cele maghiare au provenit din lojile masonice⁴⁵.

Reprezentanții de seamă ai iacobinilor din Ungaria în frunte cu Ignác Martinovics (1755–1795) au urmărit reformarea și descentralizarea puterii de stat cu ajutorul liderilor politici ai națiunilor din Imperiul Habsburgic. Străduințele lor au fost sprijinite de intelectualii slavi și români din lojile recent desființate. După Abafi, de rozacruceieni din Banat au aparținut personalități precum episcopul ortodox al Aradului, Petru Petrovici (1733–1780), canonicul de origine bulgară al episcopiei romano-catolice din Cenad, Vuko Branko de Pal / Vuco-Brancovici Paul (1725–1798), starețul

³⁹ Kodek 2011b, 174.

⁴⁰ Kodek 2011a, 153.

⁴¹ Kodek 2011b, 203.

⁴² Kodek 2011b, 204.

⁴³ Kodek 2011a, 232, 233, 248.

⁴⁴ Kodek 2011b, 34–35.

⁴⁵ Tull 1993, 239–240.

mănăstirii din Bezdin, Gherasim Adamovici (între anii 1789–1794 episcop ortodox al Ardealului) și episcopul Vârșetului (între anii 1786–1804), Iosif Ioanovici Șacabent.

Deosebit de relevante au fost legăturile lojii *Zu den drei weißen Lilien* din Timișoara cu lojile masonice de pe teritoriul granițelor militare, loji legate de numele lui János Draskovics/Ivan Drašković (1740–1787). Caracteristic pentru lojile grupate după sistemul Draskovics (numele masonic Jacobus) și al adjunctului său, István Niczky (numele masonic Hieronymus) a fost organizarea lor militară și folosirea lb. latine ca limbă oficială a lojilor. După sistemul Draskovics au acționat în Banat și în provinciile mărginașe lojile: *Savsreni*, înființată în anul 1771 de Niczky la Varaždin, cunoscut mai târziu sub numele de *Sloboda* și *Dobor*; *Bidnost*, cunoscut și sub denumirea *Zur Wachsamkeit* din Osijek, înființată în anul 1781 de Niczky, precum și *Razboritos (Zur Klugheit)*, înființată în anul 1793 de către Draskovics la Zagreb. La o întâlnire, ținută între 22–24 octombrie 1775 în castelul lui Draskovics de lângă Zagreb, lojile amintite s-au unit într-o lojă provincială *Szabadság Páholy (Latomia Libertatis sub corona Hungariae)*. Această grupare, aflată sub conducerea lui Draskovics și Niczky, a fost prima lojă provincială din Ungaria și Croația. În anul 1775 la sistemul lui Draskovics a aderat loja *Nagylelkűség* din Pesta, iar în anul 1776 *Hallgatagság* din Bratislava⁴⁶. După anul 1781 la sistemul lui Draskovics au aderat lojile din Timișoara, Cluj și Târgu Secuiesc. La rândul lor, în anul 1784 lojile din sistemul lui Draskovics au intrat și ele sub controlul *Marii Loji Austriece (Große Landesloge von Österreich)* cu sediul la Viena.

În anul 1785 rozacruceii din Timișoara au criticat statutul lojii *Zur Wachsamkeit* din Osijek, ca unul prea apropiat de cel al iluminaților⁴⁷. La data de 24 iunie 1784 membrii lojii din Zagreb au sărbătorit la Timișoara, împreună cu membrii lojii *Zu den drei weißen Lilien*, ziua Sfântului Ioan. Printre membrii lojii din Osijek găsim numele lui György Niczky (?- 1814) și Iosif Ioanovics Șacabent (1743–1805), după 1786 devenit episcop ortodox de Vârșet, precum și cel al lui Stefan Vujanovski (1737–1829), inspectorul școlilor din Zagreb, cel care a accentuat cel mai tare la Congresul Ilir din Timișoara în anul 1790 necesitatea întăririi învățământului slavilor de sud⁴⁸.

De contactele bănățene ale mișcării lui Martinovics este legată și activitatea lojii *Nagyszívűséghez* din Pesta, între membrii căreia îi găsim pe Gergely Berzeviczy, József Hajnóczy, Ferenc Kazinczy, János Nagyváthy și baronul László Orczy. Tânărul József Hajnóczy (1750–1795), ca secretar al lui Ferenc Széchenyi a ajuns la Zagreb în 1783, unde, în anul 1788 a intrat în loja *Razboritos*. Sosirea lui Hajnóczy în Banat, în calitate de colaborator apropiat al lui Kristóf Niczky, coincide cu pregătirea vânzării domeniilor camerale de către comisia aflată sub conducerea lui Niczky. Depășind cu mult concepțiile lui Niczky privind vânzările domeniilor, la data de 11 septembrie 1778 Hajnóczy a înaintat un memorandum împărătesei Maria Terezia prin care a cerut pe lângă desființarea iobăgiei în toată țara și defalcarea domeniilor camerale din Banat în așa fel ca ele să fie accesibile de cumpărat și pentru proprietarii mai mici⁴⁹. Se știe că Hajnóczy a avut contacte strânse cu mișcarea lui Martinovics încă din luna mai a anului 1793. El a fost arestat imediat după descoperirea complotului și a fost executat la data de 20 mai 1795. Un alt membru al mișcării lui Martinovics din Banat a fost juristul domeniului Nákó, Samuel Verhovszky (1770–1779), rudă apropiată a lui József Hajnóczy. Este cunoscut faptul că Verhovszky a făcut parte deja ca student din *Cercul de Lectură de la Buda (Budai Olvasó Kör)*, loc de întâlnire a complotiștilor. Pentru participarea la mișcarea lui Martinovics, Verhovszky a fost arestat la Sânnicolaul Mare în luna decembrie 1794. În urma procesului a fost condamnat la moarte și a murit în timpul detenției în anul 1797.

O altă legătură dintre mișcarea lui Martinovics și Banat a fost organizată prin János Laczkovics (1754–1795), decapitat în vara anului 1795. Fratele lui János, István Laczkovics, a deținut în anul 1790 funcția de prim-pretor al comitatului Timiș⁵⁰. Nu trebuie uitat că în declarațiile făcute de Martinovics pe parcursul interogatoriilor s-a consemnat că el a vizitat localitățile Timișoara, Lugoj și Sibiu. După declarațiile unuia dintre adjunctii lui Martinovics, Ferenc Szentmarjay, răscoala a fost plănuită să izbucnească în zonele de graniță dintre Transilvania și Banat. Acest plan a fost întărit și de o proclamație în lb. latină din anul 1794, semnată de către o persoană care se autointitula *Generales Districtum Savi, Dravi, Tibisci, Danubii*⁵¹. Conspirația lui Martinovics a avut adepți printre intelectualii români și slavi din Ungaria de

⁴⁶ Kodek 2011a, 60, 67, 73, 84, 86, 109, 134.

⁴⁷ Kodek 2011a, 197–198.

⁴⁸ Kostić 1979, 148–152.

⁴⁹ Szentkláray 1880, 334.

⁵⁰ Borovszky f. a., 372.

⁵¹ Fraknoi 1884, 228 și 259.

Sud – este un fapt cunoscut. În amintirile sale, revoluționarul pașoptist Sebő Vukovics amintește că unul dintre cei mai cunoscuți adepți ai lui Martinovics a fost o persoană cu numele de Servinac, care a participat și la Congresul Ilir din Timișoara în anul 1790. Sub numele lui Servinac se ascunde probabil unul dintre cei mai cunoscuți reprezentanți ai iluminismului croat, Maximilian Verhovac (1752–1827), episcop de Zagreb după anul 1788. Se știe că Verhovac a fost membrul lojii *Prudentia* din Zagreb, iar relațiile sale cu Martinovics au rămas nedescoperite de autorități doar datorită sinuciderii lui Josip Kralj înainte de arestarea sa; Kralj fusese omul de legătură dintre Martinovics și intelectualii croați⁵². Desigur, numele de Servinac poate să ascundă și persoana lui Jovan Sečenac, în alte variante Jovan Szecsenacz, care la rândul său a avut și el legături strânse cu mișcarea lui Martinovics⁵³. Oricum, conexiunile mișcării lui Martinovics cu Banatul explică de ce opera conducătorului iacobin din Ungaria, scrisă și tipărită în 1792 împotriva împăratului Franz I, intitulată *Oratio pro Leopoldo II rege ab Hungaris proceribus et nobilibus accusato anno 1792*, a fost găsită și confiscată de autorități în Timișoara în 15 exemplare. Alte scrieri similare care au condamnat cruciada purtată împotriva revoluției franceze au fost găsite la Timișoara în anul 1793. În Aradul învecinat, pentru răspândirea scrierilor iacobine a fost arestat studentul în drept Franz Hiergeist⁵⁴.

Societățile secrete din Banat în preajma revoluției de la 1848

Paralel cu lichidarea conspirației lui Martinovics, Patenta imperială din 2 februarie 1795 a împăratului Franz I a interzis activitatea tuturor societăților secrete din Imperiu. Interdicția a rămas în vigoare și în deceniile războaielor franceze, când la data de 23 aprilie 1801 s-a ordonat ca fiecare angajat al statului să depună anual un jurământ, potrivit căruia nu aparține de nicio societate interzisă⁵⁵. Aceste prescripții au rămas în vigoare și pe parcursul deceniilor următoare.

În aceste condiții, mai ales în preajma revoluției de la 1848, nemulțumiții din Banat au organizat după exemplul revoluționarilor polonezi și italieni societăți secrete de tip nou. Unele dintre ele,

mai ales cele din anii de după revoluția franceză din 1830, au avut o componentă internațională. Una dintre aceste societăți a fost cea din Lugoj, organizată de Damaschin Nedelcu sub numele de *Constituția*. Printre membrii organizației găsim numele preoților D. Popovici, Ioan Lepădat, Constatin Popovici, al capelanul Șt. Berceanu și al căldărarului local Nicolae Damaschin⁵⁶. Pe lângă *Constituția* cu caracter local, din anul 1834 în zonele montane ale Banatului avem informații și despre activitatea unei societăți secrete republicane, condusă de revoluționarul polonez Adolf David, la activitatea căreia a participat și funcționarul minier cu numele de Müller.

Reînființarea lojii Zu den drei weißen Lilien (Három Fehér Liliom) din Timișoara

Fig. 2. Amprenta sigiliului lojii Zu den drei weißen Lilien din Timișoara (reînființată în anul 1868)

După anul 1791 nu avem informații despre activități masonice în Timișoara. Sunt decenii în care, cu foarte puține excepții, sunt suspendate activitățile lojilor austriece și maghiare. Excepții au făcut câteva loji înființate în anul 1809, sub obediința *Marii Loji Austriece*, care la rândul său se afla sub protecția lojii *Marele Orient din Franța*. În atmosfera liberală ce a urmat izbucnirii revoluției din anul 1848, francmasonii din Pesta, în frunte cu Mihály Ágoston Thoma (August Michael Thoma), au înființat loja *Kossuth Lajos a dicső fény hajnalához*, în care a cerut intrarea și Lajos Kossuth. Loja, care a funcționat cu statutul lojii din Frankfurt am

⁵² Vukovics 1894.

⁵³ *Magyarország története*, 1983, 5/1, 187.

⁵⁴ Berkeszi 1900, 8 și Benda 1952–1957, I, 33. Față de Benda, literatura de specialitate mai recentă apreciază numărul conspiratorilor la 70–80 de persoane (vezi mai pe larg la Șindilariu 2011, 80).

⁵⁵ Varga 2008, I, 17.

⁵⁶ Brinzeu 1930, 45–47.

Main, a fost desființată odată cu ocuparea orașului de către trupele imperiale⁵⁷. După înăbușirea revoluției, mai mulți membri ai emigrației maghiare au activat în lojile din străinătate. Dintre cei reînțorși în patrie unii au încercat în anul 1861 înființarea lojii *Szent István* la Pesta. După o scurtă perioadă liberală, odată cu reîntărirea absolutismului, activitatea lojii, aflată sub conducerea marelui maestru Edward Károlyi, a fost suspendată⁵⁸. Membrii lojii refugiați în Berna au înființat o nouă lojă denumită *Istár*. După revenirea la era constituțională, din inițiativa profesorului de lb. engleză, Ludwig Lewis (1799–1890), la data de 26 iunie 1868 a început activitatea lojii *Egyesség a Hazában*. Înființarea lojii a fost posibilă doar după schimbarea prevederilor legii din anul 1801, potrivit căreia funcționarii de stat și studenții erau obligați la depunerea jurământului doar dacă au devenit membri ai unor societăți din state străine sau al unora politice în cazul societăților austro-ungare⁵⁹.

Loja de rit ioanit din Timișoara cu numele de *Zu den drei weißen Lilien* a fost reînființată la data de 3 aprilie 1868 și, după informațiile lui Lewis Ludwig din anul 1870, primul maestru al lojii a fost Eduard Reimann (1833–1898). Născut în Dresda, Reimann a fost director de teatru în șapte orașe din Europa, printre altele între anii 1862–1870 al Teatrului German din Timișoara⁶⁰. După informațiile lui Günter G. Kodek, la reînființarea lojii *Zu den drei weißen Lilien* un rol deosebit de important l-a jucat și Lewis Ludwig⁶¹.

Din statutul lojii timișorene *Zu den drei weißen Lilien*, reînființată în anul 1868, cităm⁶² numai acele puncte care arată rolul umanitar propus ca scop al activității francmasoneriei din Timișoara. Astfel, după primul punct al statutului se spune că „...*țelul activității lojii a fost promovarea și îngrijirea spiritului uman care să-și găsească locul în toate domeniile activității între oameni.*” Pe plan local activitatea francmasonică trebuia să contribuie la dezvoltarea relațiilor interumane, unde fiecare membru al societății să fie un cetățean model, un tată de familie iubitor și un vecin bun. În cazul Banatului multinațional au fost deosebit de interesante prevederile punctului nr. 4, conform cărora: „...*francmasonul trebuie să respecte bunurile și onoarea fiecărei națiuni în scopul comun pentru respectarea și iubirea patriei comune.*” Pentru cei care au

văzut și văd în francmasonerie o mișcare chemată pentru distrugerea religiilor, cităm punctul nr. 9 al statutului: „*În cadrul lojii sunt interzise orice discuții despre biserică și politică. Cei care nu respectă interdicția vor fi atenționați și excluși din lojă.*”

Conform unui raport din anul 1871, loja *Zu den drei weißen Lilien* din Timișoara a avut 60 de membri⁶³. Tabelul din anul 1871 ne oferă o imagine deosebit de interesantă despre apartenența socială și profesională a membrilor lojii. De exemplu:

Demetrius Beogradatz, comerciant, Timișoara
 J. Bosselmann, administrator domenal, Timișoara
 J. Buresch, comerciant, Timișoara
 Georg Clement, director la Telegraf, Timișoara
 Adolf Eckstein, comerciant, Becicherecul Mare
 Karl Gustav Förck, proprietar de tipografie, Timișoara
 Wilhelm Floderer, dirijor, Ljubljana
 Heinrich Fricke, funcționar, Timișoara
 Stefan Fölkel, funcționar cameral, Győr
 Leo Fischer, comerciant, Timișoara
 H. Grünspann, ceasornicar, Timișoara
 Eduard Gerger, supraveghetor de telegraf, Timișoara
 Pál Hétsey, bancher, Timișoara
 Ignácz Hey, comerciant, Timișoara
 Dr. Max. Hirschfeld, medic, Timișoara
 Benjamin Habekost, comerciant, Timișoara
 Fr. Carl Hönig, judecător, Timișoara
 Sigmund Haldek, ceasornicar, Timișoara
 József Horváth, funcționar cameral, Deta
 Fridolin Hess, fotograf, Timișoara
 Zsigmond Járay, tapițer, Timișoara
 J. Jedlinsky, contabil, Pesta
 Kolmann Bernhard, întreprinzător, Timișoara
 Béla Kramár, preot, Timișoara
 Ede Kraul, casier, Timișoara
 Anton Kostka, pensionar, Ciacova
 Keym Ignatz, comerciant, Timișoara
 Ignác Leyritz, maistru lăcătuș, Timișoara
 Dr. Andreas Ludwig, medic, Deta
 Wilhelm Lafontaine, solist la operă, Lemberg (Lviv)
 Ștefan Lazarovits, comerciant, Timișoara
 Mihály Magori, comerciant, Timișoara
 Murad Efendi, consul turcesc, Timișoara
 Marquard Max., funcționar, Viena
 Eduard Nack, comerciant, Becicherecul Mare
 Ádám Pendl, comerciant, Becicherecul Mare
 Dr. Ede Pollák, medic, Deta
 M. Pavlovics, comerciant, Timișoara
 Eduard Reimann, director de teatru, Würzburg

⁵⁷ Kodek 2011a, 278.

⁵⁸ Kodek 2011a, 286.

⁵⁹ Kodek 2011a, 290.

⁶⁰ Förster, Fassel 1999, 70.

⁶¹ Kodek 2011b, 145.

⁶² *Szabadkömüves Alapszabályok* 1868.

⁶³ Jahresbericht der. g.u.v. *Sct. Johannes-Loge*, 11–12.

Leopold Rosenberg, bancher, Timișoara
Emil Rabacher, director de întreprindere,
Timișoara

Johann Riedl, comerciant, Timișoara
Ernő Steger, proprietar de tipografie, Timișoara
Stephan Skrivanek, fotograf, Viena
Julius Stielly, inginer orășenesc, Timișoara
Josef Siebenhaar, comerciant, Timișoara
Alexander Stoits, moșier, Becicherechul Mare
Dániel Szántó, inginer, Timișoara
L. Schildo, comerciant, Timișoara
Dr. Emil Sielberstein, ziarist, Pesta
János Török, notar orășenesc, Timișoara
August Thierry, maistru constructor, Timișoara
Emmanuel Takáts, pretor, Vinga
Gustav Uhrmann, proprietar de tipografie,

Timișoara

Heinrich Weidt, dirijor, Timișoara
István Wickidál, olar, Timișoara
Gerhard Wiedtmann, frate servitor, Timișoara
Wilhelm Wünsche, comerciant, Schönlinde
Sigmund Wellisch, tapițer, Timișoara
Hugo Zimmerer, comerciant, Timișoara.
Membri intrați în lojă în anul 1871:

Din Timișoara: Dr. Dániel Szántó, Sigismund Haldek, August Thierry, Ștefan Lazarovits, Fridolin Hess, L. Schildo, Gerhard Wittmann, Georg Clement, Eduard Kraul, Emil Rabachern, J. Riedl, Marcus Pavlovics și Friedrich Buresch.

Din Kikinda: Eduard Nack și Hugo Zimmerer

Din Denta: József Horváth

Din Deta: Dr. Eduard Pollak și dr. Andreas Ludwig

Din Pesta: Ludvig Blasko și Adolf Silberstein

Din Oravița: S. Deutsch, Emil Seidl, Josef Becker, G. A. Bukovsky, J. Heinrich, Julius Schnabel, G. M. Graf, Robert Baer, Johann Woth, Dr. Ed. Kohn și Ed. Karasz.

Din Ciacova: Anton Kostka

Și-au retras cererea: S. Goldberger din Deta, Kantz Wilhelm și Alois Wortits din Timișoara, dr. Josef Hirschfeld din Viena și Gyula Fiáth din Recaș.

Le-au fost refuzate cererile: Mathias Atzinger din Oravița, Johann Kulbauch, Jacob Sonnenfeld, Samuel Hubert și Nikolits Szilárd din Timișoara.

15 membri au părăsit loja pentru a lucra în lojile: din Sopron – Br. Eduard Mathes; din Szeged – Ludwig Blasko și Ludwig Brisker; iar în loja *Glück auf zu den 3 Schlägel* din Oravița: S. Deutsch, Emil Seidl, Josef Becker, G. A. Bukovsky, Johann Heinrich, Julius Schnabel, G. M. Graf, Robert

Baer, Johann Wohl, Dr. Eduard Kohn și Eduard Karasz⁶⁴.

Conform statutului din 1878⁶⁵, conducerea lojii *Három Fehér Liliom* din Timișoara era formată din: maestrul principal – Georg v. Clement, primul supraveghetor – Ernst Steger, al doilea supraveghetor – Josef Schildo, secretar – Eduard Gerger, consilier – Heinrich Fricke. În anul amintit loja a avut o bibliotecă proprie. Statutul lojii a prevăzut următoarele taxe: pentru admitere în lojă 20, pentru acordarea gradului II 10, pentru gradul III 15 forinți.

Din inițiativa lojilor din Szeged, Oravița, Arad și Pesta, la 3 noiembrie 1872 au început la Pesta consfăturile pentru crearea *Marii Loji Ioanite din Ungaria*. La lucrările conduse de marele maestru Ferenc Pulszky au participat: Gusztáv Eckel și Gyula Nemetsik de la loja *Glück auf zu den 3 Schläge* din Oravița, Imre Horváth de la *Concordia* din Lipova, Béla Kramár și Henrik Fricke de la *Három Fehér Liliom* din Timișoara. Lojile ioanite din Ungaria s-au angajat să respecte constituția și legile țării. Lojile provinciale au avut un statut independent, dar anual au raportat centrului despre activitatea lor.

În perioada anilor 1869–1892 printre conducătorii lojii *Három Fehér Liliom* din Timișoara îi găsim pe: maestrul principal Béla Kramár, adjunctul său Murad Efendi, secretarul Leopold Rosenberg, primul supraveghetor Pál Hétsey, al doilea supraveghetor Ignác Hey, maestrul de ceremonii Ernő Steger (1824–1915), arhivarul Zsigmond Járny. Pe lângă conducere, printre cei 56 de membri ai lojii găsim nume cunoscute din oraș ca: Demeter Beogradatz, J. Bosselmann, J. Buresch, Clement Georg, Adolf Eckstein, Karl Gustav Förck (1815–1884), Wilhelm Floderer, I. Grünspan, Eduard Gerger, Max Hirschfeld, Benjamin Habekost, Karl Hönig, Sigismund Haldek, József Horváth, Fridolin Hess, I. Jedlinski, Ignatz Klein, Kolmann Bernhard, Ignác Leyritz, Andreas Ludwig, Wilhelm Lafontaine, Ștefan Lazarovits, Michael Mágori, Max Marquard, Eduard Nack, Ádám Pendl, Ede Pollák, M. Paulovics, Eduard Reimann, Emil Rabacher, Johannes Riedl, Ernő Steger, István Skrivanek, Julius Stielly, Josef Siebenhaar, Alexander Stolts, Dániel Szántó, L. Schildo, Adolf Silberstein, János Török, August Thierry, Emanuel Takáts, Gusztáv Uhrmann, Heinrich Weult, István Wickidál, Gerhard Wiedermann, Wilhelm Wünsche, Sigmund Wellisch și Hugo Zimmermann⁶⁶.

⁶⁴ Jahresbericht der. g.u.v. Sct. Johannes-Loge, 5–7.

⁶⁵ Hausordnung 1878.

⁶⁶ Varga A. 2008, 25–28.

Pentru a sublinia mai bine rolul pe care l-a jucat loja *Zu den drei weißen Lilien / Három Fehér Liliom* în viața socială și culturală a orașului, îmbogățim datele despre unii membri ai lojii, pe baza literaturii cunoscute.

Eduard Reimann (1833–1898), între anii 1862–1870 director al Teatrului German din Timișoara.

Albert Strasser (1831–1894). Născut într-o localitate din Moravia, Strasser s-a stabilit ca avocat în Timișoara în anul 1861. În 1868 a fondat ziarul local *Neue Temesvarer Zeitung*, al cărui redactor principal a rămas 15 ani. Între anii 1882–1884 a fost redactorul șef al ziarului *Südungarischer Lloyd*. Paralel cu activitatea jurnalistică, după 1869 Strasser a fost secretarul Camerei de Comerț, apoi din anul 1872 membru al consiliului orașenesc. Pe baza experienței acumulate la vizitarea expozițiilor mondiale de la Viena (1873) și de la Paris (1878) a contribuit la organizarea Expoziției agraro-industriale din Timișoara în vara anului 1891⁶⁷. În perioada 1871–1873, cu titlul de *Union* a redactat publicația oficială a lojii *Zu den drei weißen Lilien*, numerele ziarului fiind destinate doar membrilor lojii⁶⁸.

Béla Kramár, maestrul principal al lojii, prim protopop al bisericii evanghelice din Timișoara.

Murad Efendi (1836–1881), nume de naștere Franz von Werner, a îndeplinit între anii 1864–1872 funcția de consul al Turciei în Timișoara. Nobil croat pe linia tatălui, dintr-o familie de negustori deosebit de cunoscută din Viena pe linia mamei, Franz von Werner – după terminarea studiilor gimnaziale din Viena – a intrat în armata imperială. În timpul războiului din Crimeea, în anul 1854 detașamentul în care a servit a staționat în Galiția. Aici tânărul ofițer ar fi trebuit să comande o execuție la data de 25 august 1854, ceea ce însă a refuzat. Demisionat din armata austriacă, tânărul ofițer s-a înrolat în armata otomană, trecând la islamism și preluând numele de Murad Efendi. Cunoscător al limbilor germană, franceză, italiană, croată și maghiară, Franz von Werner, cunoscut deja sub numele de Murad Efendi, în anul 1858 a intrat în slujba diplomației otomane. Acolo a servit ca secretar al vizirului Ali Mehmed, apoi a răspuns de problemele din Muntenegru și Herțegovina, mai apoi îndeplinind funcțiile de consul a fost trimisul Porții la București și Palermo, iar în anul 1864 a fost numit într-o funcție similară la Timișoara. În anii petrecuți la Timișoara, desigur și sub influența mediului cultural german,

a revenit la pasiunea din tinerețe, la literatură. Aici, în Timișoara a scris volumele de poezii *Klängen aus dem Osten* și *Durch Thüringen*, precum și piesele de teatru *Selim der Dritte*, *Marino Faliero* și *Ines Castro*. Dintre scrierile de mai târziu ale lui Murad Efendi, deosebit de importantă este lucrarea *Türkische Skizzen* apărută în anul 1878 în Oldenburg. După părerea specialiștilor, în această lucrare a fost folosit pentru prima dată termenul de „pan-islamism”.

Anii petrecuți la Timișoara au fost deosebit de importanți și din punct de vedere familial pentru Murad Efendi. În anul 1866 aici a luat-o de soție pe actrița Henriette Ebel de la Teatrul German. Aici s-au născut și copiii lui Murad Efendi: Gaston în anul 1867 și Géza în anul 1869. Aici a devenit, după cuvintele prietenului său, scriitorul Silberstein-Ötvös Adolf, din tânărul vienez și funcționarul otoman unul dintr-ai noștri. Conform necrologului lui Murad Efendi, apărut imediat după moartea sa – în numărul 20 din 1881 al revistei *Pester Lloyd* – din condeiul lui Silberstein-Ötvös Adolf (care în perioada 1870–1871 a fost redactor al ziarului *Temesvarer Zeitung*), premiera piesei *Selim der Dritte* a avut loc la Timișoara și nu la Teatrul Imperial din Viena. Afirmările lui Silberstein-Ötvös Adolf au fost confirmate și de Heinrich Ziegler, primul biograf al lui Murad Efendi.

Fig. 3. Murad Efendi – Franz von Werner

Din informațiile lui Silberstein-Ötvös reiese că, în Timișoara, casa lui Murad Efendi a fost un real centru al vieții culturale a orașului. Acolo,

⁶⁷ Krischan 1969, 33–34.

⁶⁸ Berkeszi 1900, 87.

între prieteni, în „*cercul esteticienilor locali*” a fost discutată piesa lui Murad Efendi și prietenii au fost siguri de succesul acesteia la Viena. Conform părerii noastre, prin expresia „esteticienii locali” Silberstein-Ötvös Adolf făcea trimitere la cercul literaților adunați în loja *Zu den drei weißen Lilien*.

După anii petrecuți la Timișoara în calitate de consul, Murad Efendi a îndeplinit misiuni politice similare la Veneția (în 1874), la Dresda (între 1874–1877), iar după anul 1877 până la moartea sa (în 1881) a fost trimisul Olandei și Suediei la Copenhaga⁶⁹.

Karl Gustav Förck (1815–1884). Originar din orașul Altenburg din Saxonia, tipograful Förck s-a stabilit la Timișoara în anul 1852. În anul 1856, împreună cu zețarul Ernő Steger, a cumpărat fosta tipografie a lui J. Beichel și a devenit între anii 1871–1873 proprietarul exclusiv al acesteia. Împreună cu tipograful Hazay au fondat în anul 1868 ziarul *Neue Temesvarer Zeitung*. Förck a fost un organizator înnăscut, cu multe responsabilități sociale ca președinte al societății de întrajutorare a tipografilor din Timișoara și deputat în consiliul orașenesc.

Wilhelm Floderer (1843–1917). Între anii 1868–1877 a fost dirijorul orchestrei Teatrului German din Timișoara.

Maximilian/ Miksa Hirschfeld. În jurul anului 1870 a fost medic balnear la Buziaș. Lucrarea sa *Der Kurort Buzias und seine Stablquellen* a apărut în anul 1871 la Timișoara.

Eduard Gerger. Membru al Societății de Științe Naturale din Timișoara, înființată în anul 1873, este considerat părintele literaturii despre filoxera din Banat.

Ignác Leyritz (1832–1910). Ca soldat al armatei revoluționare maghiare a participat la luptele din anii 1848–1849. Stabilit în anul 1857 la Timișoara, a fost până la sfârșitul vieții sale un promotor al tehnicii moderne, dar și un sprijinitor al vieții social-culturale a orașului.

Ede Pollák (1837–1913). Născut la Pesta, a studiat medicina în capitala Imperiului, promovând în anul 1859, apoi a lucrat ca medic asistent la Spitalul din Viena. Între anii 1860–1877 a fost medic la Timișoara, apoi în plasa Deta. În anul 1910 a fost decorat cu Crucea de Merit a Austriei.

Ernő Steger (1824–1915). Tipograf din Saxonia care, după un pelerinaj între anii 1843–1853 în Germania, Austria, Elveția și Italia, s-a stabilit la Timișoara în anul 1853. După 1856, a fost proprietar al tipografiei Heim. În anul 1868 – împreună

cu Karl Gustav Förck – a devenit fondatorul ziarului *Neue Temesvarer Zeitung*.

Adolf Silberstein-Ötvös (1845–1899). La vârsta de 21 ani a absolvit Universitatea din Jena, mai târziu a fost colaborator la mai multe publicații germane. În anul 1868 revine în Ungaria. Între anii 1870–1871 a fost redactorul ziarului *Temesvarer Zeitung*, apoi al publicațiilor *Pester Lloyd*, *Ungarischer Lloyd*, *Pester Journal* din Budapesta. Traducător în lb. germană al operelor lui Jókai, Mikszáth și Bartók. Scrierile și memoriile sale în 7 volume au apărut în anul 1894 sub titlul de *Im Strome der Zeit*. Despre perioada trăită la Timișoara scrie: „În Timișoara am început să apreciez cu adevărat naționalitățile care trăiau în țară. Datorită anilor mei de acolo am reușit să evit greșelile naționalismului și șovinismului”⁷⁰.

János Török (1843–1892). Născut în localitatea Vinga în anul 1843, a stat în slujba orașului între anii 1869–1885. După 1876 în calitate de primar, Török János a fost un constructor pentru școlile și instituțiile sociale ale orașului.

Gusztáv Uhrmann, legător de carte.

Conducerea lojii *Zu den drei weißen Lilien* – în frunte cu maestrul Ede Reiman – a jucat un rol deosebit de important la înființarea lojii *Árpád* din Szeged. La serbările organizate cu ocazia deschiderii lojii, în anul 1870, la Szeged a fost prezentă o delegație din Timișoara formată din Ede Reiman, Béla Kramár, C. G. Förck, János Török, Ede Stielley, Henrik Schlesinger și B. Lörinc Basch. În anii următori printre maeștri emeriți ai lojii din Szeged întâlnim și numele lui Ede Reiman⁷¹.

În literatura de specialitate consultată de noi, precum și în materialul arhivistic păstrat în Magyar Országos Levéltár, pe lângă loja *Zu den drei weißen Lilien* din Timișoara, găsim informații atât despre activitatea mai multor loji din Timișoara, cât și despre activitatea celor din alte centre urbane din Banat.

Loja Hunyady din Timișoara (1872–1876)

În anul 1871 un număr de 15 membri au părăsit loja *Zu den drei weißen Lilien* și sub denumirea *Hunyady* au înființat o nouă lojă de rit scoțian, aparținând de *Marele Orient al Ungariei*. Această lojă a activat după unele informații până în anul 1873, după alte surse până în anul 1876⁷².

Printre membrii lojii *Hunyady* găsim numele unor persoane bine cunoscute din istoria orașului și a comitatului precum:

⁷⁰ Traducere liberă după Krischan 1969, 33–34.

⁷¹ Arató 1895, 11–13.

⁷² Lewis 1872 (2014), 110–111; *Allgemeines Handbuch der Freimauerei*, Leipzig, 1901, 474.

⁶⁹ Helfert 2009.

Mihály Niamessny, Buziaș 1834, avocat
Ignác Paulovics, Timișoara 1835, avocat
Albert Strasser, Lisa-Böhm 1834, redactor
Nicolaus Paulovics, Timișoara 1839, notar
adjunct

Thomas Sipral, Chevereșu Mare 1843, avocat
Ignác Eisenstädter, Becicherecul Mare 1830,
negustor

August Henter, Bogáts 1821
Ludwig Weisz, Timișoara 1844, avocat
Gedeon Bécsi, Timișoara 1830, medic
Anton Cseipek, Reichenau 1824, inginer
Ludwig Grünbaum, Sânnicolau Mare 1838,
comerciant

Johann Czanner, Timișoara 1835, comerciant
Emanuel Blau, Lugoj 1830

Ludwig Tauber
Svetozar Dimitrievici, Srbobran 1845
Gustav Gruber, Timișoara 1835, comerciant
Jakab Forgács, Timișoara 1827
Johann Nepomuk Reitz, Jimbolia 1817
Leon Cell, Pesta 1823

Carl Fliegau, Brünn (Brno) 1836
Adolf Jánoszy, Jimbolia 1840

Johann Pollak, Oravița 1834
Julius Minisch, Sečanj 1834

Carl Schor, Arad 1834
David Herzl, Zemun 1838

Samuel Ohrenstein, 1822
Georg Draganovits, Timișoara 1841, căpitan-
adjunct al orașului⁷³.

Fig. 4. Amprenta sigiliului Lojii Hunyady din Timișoara

Loja Losonczy din Timișoara (1899–
1919), Loja Pax (după 1923)

Fig. 5. Amprenta sigiliului Lojii Losonczy din Timișoara (1899–1919)

Deschiderea lojii în clădirea Pápay de pe strada Városház (azi Emanoil Ungureanu) s-a desfășurat la data de 28 octombrie 1899⁷⁴.

Primul maestru al lojii, dr. Adolf Vértes, și-a început cariera masonică, necesară deschiderii unei loji, în luna iunie 1898 la loja *László Király* din Oradea. Ceilalți membri fondatori din conducerea lojii *Losonczy* au fost: László Dobó, prim-procuro-rul comitatului Timiș, Géza Kornis și dr. Szilárd Sztura, avocați, precum și Adolf Perényi, profesor la Școala Reală Superioară și Miklós Lendvai, notar-adjunct al comitatului; ei au fost introduși în munca masonică la loja *Árpád* din Szeged. Pe lângă cei amintiți, la prima întâlnire din 19 februarie 1899 au participat și dr. Manó Friedmann de la loja budapestană *Eötvös* și Jakab Gál-Goldfeld de la loja arădeană *Összetartás*⁷⁵. La iluminarea lojii din 28 octombrie 1899, pe lângă membrii și vizitatorii din Timișoara au participat și delegații lojilor din Oradea, Arad, Szeged și Budapesta.

La deschiderea cursurilor Liceului Liber din Timișoara din anul 1900 au participat cu prelegeri deja 7 membri ai lojii. În anul respectiv o parte din membrii lojii au contribuit la lucrările de pregătire pentru fondarea bibliotecii comunale din Timișoara, la ținerea cursurilor pentru pregătirea oamenilor de serviciu, precum și la crearea unei biblioteci pentru Căminul Muncitoresc din Fabric. În anii următori membrii lojii au participat la strângerea fondurilor pentru construirea caselor muncitorești, pentru sprijinirea fondurilor

⁷³ MOL, P. 1082, vol. 3, 4.

⁷⁴ MOL, P. 1134, nr. crt. 18, 20.

⁷⁵ Balázs 1929, 11, 5.

săracilor și pentru organizarea grădinițelor de copii și a învățământului elementar din Timișoara. În iarna grea a anului 1901, din fondurile lojii au fost asigurate 5947 porții de mâncare la bucătăria săracilor.

În același an a fost deschis un birou menit să asigure sprijin juridic gratuit pentru săracii orașului. Totodată membrii lojii au participat la organizarea și strângerea fondurilor financiare necesare pentru sprijinirea activității Salvării din Timișoara și pentru filiala locală a Ligii pentru Protecția Copiilor⁷⁶.

Loja *Losonczy*, aparținând de *Marea Lojă Simbolică din Ungaria*, a avut 79 de membri din Timișoara și 17 membri din localitățile Banloc, Gaiu Mare, Băvaniște, Ciacova, Modoș, Deta, Lipova și Recaș. Pe lângă numele unor medici, avocați, funcționari și profesori, în rândul membrilor lojii găsim și numele maistrului constructor János Rácz, al strungarului Ferenc Pasztika, al conducătorului de locomotivă Károly Sebestyén și al zețarului Frigyes Morvin⁷⁷. Redăm mai jos lista nominală și ocupația membrilor lojii din anul 1902.

Dr. Emil Szenes, avocat

Dr. Mihály Böhm, medic șef al orașului

Dr. Ármin Breuer, medic șef al comitatului

Dr. Sándor Beschnitz, adjunct al medicului șef al comitatului

Dr. János Darabant, prim-procuror al comitatului

Andor Deutsch, proprietar din Butin

Sándor Ferenczy, procuror adjunct al comitatului

Adolf Friedmann, rentier

Manó Friedmann, fabricant

Béla Geller, inginer șef

Sándor Gerdánovits, judecător

Jakab Goldfeld, funcționar

Gábor Haller, judecător

Dávid Herzl, comerciant angrosist

Gyula Illits, proprietar al hotelului Hungaria

Pál Jakabffy, procuror

Dr. Mátyás Junkert, avocat

Gergely Kabdebo, subprefect al comitatului Timiș

Miklós Lendvai, redactorul ziarului *Dél-magyarországi Közlöny*

Sándor Lendvai, secretar general al asigurărilor

Ármin Lindner, funcționar orașenesc

Titus Mărginanțiu, contabil șef al Prefecturii

Daniel Mező, învățător

Frigyes Movrin, tipograf

Dr. Henrik Neubauer, medic onorific al Prefecturii

József Nagy

Ignác Orbán, inginer șef al orașului

Lajos Pánczél, învățător

Adolf Perényi, profesor

Géza Pök, controlor financiar

János Rabong, funcționar la căile ferate

Pál Sebestyén, notar public din Remetea Mare

Dr. Miksa Schlesinger, medic din Mehala

Simon Steiner, profesor de liceu

Gyula Ernyei Szabó, funcționar la fabrica de tutun

Mihály Szabolcska, preot reformat

Dr. Emil Szenes, avocat

Dr. Miksa Szidon, avocat

Dr. Szilárd Sztura, avocat

Dr. Jenő Tauffer, medic legist al orașului

György Tihanyi, secretar la finanțe

Dr. István Tökés, notar

Alfréd Uhrmann, comerciant

Dr. Ede Urbanczer, medic

Ödön Ullrich, inginer șef

Dr. Béla Vas, conceptist financiar

Dr. Bernát Weisz, avocat

Dr. Adolf Vértes, avocat

La ședința lojii din anul 1910 Miklós Lendvai a ținut o prelegere despre cauzele și consecințele emigrației din comitatul Timiș. Alții au vorbit despre situația țiganilor și a oamenilor fără adăpost. Pentru sprijinirea copiilor din familiile sărace, loja a susținut financiar activitatea Coloniei de Vacanță, înființată de conducerea orașului pentru organizarea vacanțelor de vară ale copiilor nevoiași.

Între timp, vechiul sediu din clădirea Pápaffy a devenit neîncăpător pentru loja întărită și numeric. Noul sediu de pe Belvárosi Liget-út 4 (azi Bulevardul Revoluției 1989) a fost deschis la data de 28 mai 1912. Aici, la 5 octombrie 1913, a fost prezentată o prelegere a dr.-lui. Kálmán Jakobi, directorul Filialei Timiș a Casei de Ajutor pentru Muncă și Ajutor de Boală, pe tema ajutorului social și a francmasoneriei. După această prelegere, loja *Losonczy* a sporit esențial fondurile destinate ajutorului social. În anul amintit loja – numărând deja peste 100 de membri – a alocat o sumă de 500 coroane pentru ajutorarea sinistraților inundațiilor din Banat. Alți membri ai lojii au ținut prelegeri despre necesitatea organizării unui azil de noapte, precum și despre necesitatea sporirii sumelor destinate ajutorării copiilor săraci din Timișoara. Aici trebuie să amintim că loja a finanțat patru mese gratuite la cantina studentească din Budapesta. La sfârșitul anului 1912 loja *Losonczy*, împreună cu

⁷⁶ Balázs 1929, 7–9.

⁷⁷ Huszár f. a., 90.

loja *Dél* din Lugoj, a organizat o discuție despre problemele naționale legate și de pericolul războaielor balcanice⁷⁸.

În anii Primului război mondial, în atenția activităților sociale ale lojii s-a situat ajutorarea familiilor celor chemați sub arme, precum și activitatea Crucii Roșii. Pe tot parcursul războiului, loja *Losonczy* a căutat să găsească o soluție pentru refacerea activității internaționale, în ciuda faptului că în privința războiului marea majoritate a lojilor din Europa au luat atitudini naționale. În cadrul acestor eforturi, un membru al lojii, dr. Béla Vas, a prezentat activitatea și atitudinea antirăzboinică a lojilor din Olanda. După discuțiile purtate, dr. Vértés Adolf, maestrul principal reales, a subliniat că în ciuda faptului că războiul mondial a perturbat valorile și concepțiile tradiționale ale lojilor din Europa, trebuie depuse eforturi pentru refacerea valorilor noastre tradiționale. Pe lângă aceste planuri pentru perioada de după război, prin munca de sprijinire a răniților, loja din Timișoara a participat la ameliorarea consecințelor războiului. Spre sfârșitul războiului, la ședința lojii din 29 noiembrie 1918, au apărut primii membri dintre foștii combatanți. La această ședință a fost anunțat și apreciat rolul pe care l-au jucat membrii lojii (în persoana dr.-lui Kálmán Jakobi și a dr.-lui István Tőkés) în activitatea Republicii Bănățene proclamată la Timișoara⁷⁹. Peste o lună, la ședința din 18 decembrie 1918, a fost propusă schimbarea numelui lojii în *Loja Bánát*. Deoarece această propunere nu a fost sprijinită de conducerea *Marii Loji Simbolice din Ungaria*, s-a hotărât păstrarea numelui vechi. Noua denumire de *Pax* a lojii a devenit oficială abia în anul 1923⁸⁰.

De fapt, între anii 1919–1923 activitatea lojii a stagnat. Pe lângă incertitudinile politice ale primilor ani de după terminarea războiului, la această stagnare a contribuit și faptul că autoritățile au confiscat sediul lojii. Arhiva și bunurile lojii au așteptat reluarea activității într-un depozit. Reluarea activității a fost marcată de reorganizarea conducerii în anul 1924, în frunte cu maestrul principal dr. Ioan Băltescu, adjunct dr. Mór Rosenthal, purtător de cuvânt Jenő Lendvai și secretar dr. Arthur Kun⁸¹. Chiar și după această reorganizare, activitatea lojii a rămas simbolică. Reluarea adevărată a activității lojii, denumită consecvent după anul 1927 *Loja Pax*, a început după o nouă reorganizare hotărâtă în ședința din 27 ianuarie 1927. Ea s-a soldat cu

revenirea la conducerea lojii – numărând deja 35 de membri – a marelui maestru dr. Adolf Vértés. Între timp, sediul temporar al lojii a fost mutat într-un birou al Societății Lloyd din Timișoara⁸². În acești ani, *Loja Pax* din Timișoara a întreținut contacte strânse cu *Concordia* din Arad, *Dél* din Lugoj, *Unió* din Cluj, *Aurora* și *Zu den 3 Säulen* din Brașov, *Lessing zu den 3 Ringen* din Praga și *Aurora* din Vârșeș.

În anul 1929 *Loja Pax* număra deja 84 de membri. Dintre noii membri amintim numele lui: dr. Ilieș Pap, dr. Mihály Sugár, dr. Mózes Szabó, Silviu Rusu, dr. Liviu Cigăreanu, Nicolae Jucu, Vasile Brebenariu, dr. Iosif Farcescu, Gheorghe Turturea, Ion Oprea, dr. Ferenc Csendes și István Lamperter. Membrii lojii au reacționat foarte energic la veștile pogromului antisemit al studenților români din Oradea din anul 1927⁸³. Printre membrii *Lojii Pax*, cercetătorul Borsi-Kálmán Béla îi enumera pe: Lajos Balázs, Viktor Déznai, Leo Fischof, Arnold Jacobi, Sándor Kacsóh, Salamon Kelemen, dr. Jenő Körner, Nemes N., dr. Mór Rosenthal, Gheorghe Stanciu, Mózes Szabó, György Tihanyi, J. Ursus, dr. Adolf Vértés – avocați, medici, negustori și funcționari din Timișoara⁸⁴.

Redăm mai jos câteva informații legate de cele mai importante personaje dintre membrii lojilor *Losonczy* și *Pax* din Timișoara:

Dr. Adolf Vértés (1861–1930). Primul maestru al lojii în anul fondării din 1898 va juca un rol hotărâtor în activitatea lojii și în perioada dintre cele două războaie mondiale. Înainte de 1919 dr. Adolf Vértés a fost președintele Camerei Avocaților din Timișoara. Din anul 1898 avem informații despre existența unei fundații purtând numele său (Fundația dr. Vértés Adolf pentru ajutorarea materială a condamnaților). Probabil această fundație a creat *Grădina Societății* pentru ajutorarea deșinuiților, aflată, conform hărții orașului din 1903, în zona de azi a Pieții Leonardo da Vinci. Dr. Adolf Vértés a fost președintele comunității neologe a evreilor din Timișoara. În anul 1919 a jucat un rol hotărâtor la fondarea Liceului Evreiesc. Atât înainte cât și după 1919 dr. Adolf Vértés a fost deputat în consiliul municipal din Timișoara.

Jenő Lendvai (1883–1946). Absolvent al Academiei Orientale din Budapesta, a fost ani la rând secretarul Camerei de Comerț și Industrie din Timișoara și al Asociației Fabricanților din Banat. Între 1922–1935 a fost redactorul revistei economice *Keleti Lloyd*. În monografia comitatului

⁷⁸ Balázs 1929, 18–35.

⁷⁹ Balázs 1929, 41–43.

⁸⁰ Balázs 1929, 44–51.

⁸¹ Balázs 1929, 48.

⁸² Balázs 1929, 49, 68.

⁸³ Balázs 1929, 56.

⁸⁴ Borsi-Kálmán 2000, 33–44.

Timiș, redactată de Samu Borovszky, Lendvai a scris capitolul despre viața economică-comercială a comitatului și a orașului Timișoara. Pe lângă activitatea economică, el a fost un cunoscut traducător din literatura franceză și germană în lb. maghiară.

Dr. István Tökés. Notar șef, în vremea Republicii Bănățene din toamna anului 1919 a fost comitele suprem al comitatului Timiș.

Lajos Balázs. Tipograf, autorul raportului *Harminc év. 1899–1924. A Timișoara keletén dolgozó Pax – előbb Losoncy páholy – 1929. május hó 18-án tartott jubileumi ünnepélye alkalmával tartott ünnepség alkalmából*. [Treizeci de ani. 1899–1924. Cu ocazia festivității jubiliare organizate la 18 mai 1929 a lojei Pax – fostă Losonczy – care lucrează în estul Timișoarei], Timișoara/Temesvár, broșură cu multe informații despre activitatea lojii.

Dr. Sándor Bechnitz (1888–1951). Din anul 1910 notar al comitatului Timiș; după Primul război mondial, redactor al ziarului *Déli Hírlap*, iar după anul 1945 colaborator la ziarul *Szabad Szó* din Timișoara.

Gyula Neubauer, director al Întreprinderii de Tricotaj.

Richárd Kun (1873–?). După studiile superioare de la Budapesta și Leipzig, a lucrat la Banca Comercială Maghiară din Budapesta, apoi, după 1902, la diferite bănci și întreprinderi din Timișoara. A fost directorul Fabricii de Spirt, președintele Asociației Comercianților din Timișoara, directorul Societății Lloyd.

Jenő Klein. Inginer constructor, directorul întreprinderii *Mundus și Borlo* pentru comercializarea lemnului.

Mór Rosenthal. Profesor, din anul 1895 redactorul ziarului stenografic *Gyorsírászati Hírlap*. În anul 1903 s-a aflat printre inițiatorii ziarului *Temesvári Hírlap*.

Viktor Déznai (1884–1968). După terminarea studiilor universitare de la Budapesta și Paris, începând din 1907 profesor la Liceul Piarist, iar după 1919 la Liceul Izraelit din Timișoara. Colaborator permanent al *Liceului Liber* și al *Liceului Muncitoresc*. Creatorul termenului de urbanologie. Studiile sale în domeniul urbanistic au fost publicate în lb. franceză, engleză, germană, română și maghiară. După al doilea război mondial, Viktor Déznai a fost profesor și șef de catedră la secția de urbanistică a facultăților de profil ale universităților Babeș și Bolyai din Cluj.

Arnold Jacobi, funcționar, apoi inginer șef la atelierele CFR din Timișoara. În anul 1910 din inițiativa lui a fost întemeiată la Timișoara societatea sportivă *Kinizsi Sport Egyesület*.

Sámuel Kasztriener (1871–1937). După terminarea studiilor universitare la Budapesta, pentru o scurtă perioadă a trăit la București. După 1897 a lucrat la Timișoara ca redactor al ziarelor de lb. germană *Temesvarer Zeitung*, *Die Posaune*, *Temesvarer Volksblatt*, dar a publicat și în ziarul *Temesvári Hírlap*. A tradus în lb. maghiară din publicațiile lui Heine Klabund (Alfred Henschke) și Franz Xaver Kappus și în lb. germană din operele lui Ferenc Herczeg, Sándor Bródy și Frigyes Karinthy.

K. Géza Rech/Karl Geysa Rech (1882–1956). Preot catolic și profesor de teologie, organizator al mișcărilor culturale interbelice, a redactat revista timișoreană *Der Morgen*.

Loja Concordia din Lipova (1871–1883)

Loja *Concordia* din Lipova a aparținut de lojile de rit ioanit din Ungaria. Printre membrii fondatori ai lojii îi găsim pe: pădurarul șef Imre Horváth, maistrul constructor Ferenc Förbacher, comerciantul József Ernst. Maeștrii principali ai lojii au fost comerciantul Jakab Deutsch și notarul László Panajoth. Printre membrii lojii îi întâlnim pe pălărierul Antal Wellimuszky, comercianții Ede Winkler și József Weitner, pretorul Károly Raduay, directorul morii locale Emil Jeiteles, administratorul cameral Pál Frank, contabilul casei de economii Nándor Steinbach, învățătorul Lajos Tisch, farmacistul József Baum, precum și pe deputatul parlamentar József Tormássy. Conform raportului din anul 1875 loja a făcut eforturi pentru deschiderea unei grădinițe de copii de tip Fröbl⁸⁵. La desființarea lojii raportorii au subliniat că în cei 8 ani de activitate, pe lângă grădinița amintită, loja locală a adus o contribuție importantă la înființarea unei case de economii și a unei săli de lectură în Lipova⁸⁶.

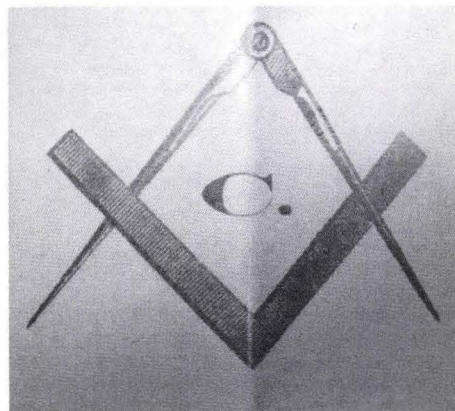

Fig. 6. Simbolul Lojii Concordia din Lipova

⁸⁵ MOL, P. 1081, vol. 26, 35.

⁸⁶ MOL, P. 1081, vol. 5.

Loja Kosmos din Oravița (1870–1878)

Membrii lojii *Kosmos* din Oravița, lojă aflată sub îndrumarea lojii *Marele Orient al Ungariei*, au provenit din rândul funcționarilor superiori ai domeniilor StEG-ului (K. K. Privilegierte österreichische Staatseisenbahn-Gesellschaft) din Banat. Maestrul lojii a fost Lajos Maderspach, directorul adjunct al districtului Oravița al StEG-ului. Ceilalți membri din conducerea lojii au fost: primul supraveghetor – Adolf Steger, director StEG din Oravița, al doilea supraveghetor – Adolf Krautner, maistru minier din Anina; secretari: supraveghetorul silvic Wenzel Speri și măsurătorul cadastral Samuel Hus; casier Franz Hoffmann din Oravița. Printre membrii fondatori îi amintim pe inginerii Alfred Maderspach, Carl Rode, Viktor Bálványi, Georg Kresl, Gerhard Güttner și Wilhelm Hirschpek din Oravița. Din localitate se trăgea și directorul uzinelor rafinăriei, Franz Grünes, proprietarul de mine Zsigmond Horváth și inspectorul silvic Rudolf Mayer. Din Dognecea au provenit: inspectorul minier Rudolf Grell, maistrul de la furnale Georg Scheda, inspectorul silvic Otto Hausbrand și contabilul Ludwig Wittkamp. De la Anina a intrat în organizație inginerul Arnold Szlava, iar de la Subotica inginerul Peter Scosso.

Dintr-o scrisoare al lojii *Marele Orient al Franței* din 18 august 1871 reiese că, prin hotărârea din 10 iunie 1871 al lojii franceze, a fost aprobată înființarea lojii din Oravița; loja din Franța a asigurat și aprinderea simbolică a luminii lojii din Banat. La introducerea luminii proiectată pentru 23 septembrie 1871, conducerea lojii din Oravița, prin Lajos Maderspach, a invitat și conducerea lojii *Három Fehér Liliom* din Timișoara⁸⁷.

Fig. 7. Amprenta sigilului Lojii Kosmos din Oravița

Loja Glückauf zu den drei Schlägeln

– Oravița (1871–1878)

Lista membrilor lojii de rit ioanit *Glückauf zu den drei Schlägeln* din Oravița din anul 1871:

Maestri onorifici:

Peter Alexander, comerciant Oravița

Philipp Suchard, fabricant din Neuchatel

Membri onorifici:

Béla Kramár, Ignác Leyritz, Eduard Gerger, Heinrich Fricke, Alexandru Stoici, Michael Magori, Benjamin Habekost, Josef Schildo – din Timișoara, Russ Suchard din Neuchatel și scriitorul L. J. Schneeberger – din Viena.

Membrii lojii:

Peter Alexander, maestrul lojii, comerciant din Oravița

Josef Becker, maestru adjunct, comerciant din Oravița

Julius Schnabel, primul supraveghetor, comerciant din Oravița

Johann Wolf, al doilea supraveghetor, comerciant din Oravița

Dr. Johann Heinrich, secretar, avocat din Oravița

Dr. Emanuel Kohn, secretar, responsabil cu corespondența, medic din Oravița

Gustav Eckl, contabil-casier, comerciant din Oravița

Robert Behr, purtătorul de cuvânt, comerciant din Oravița

Dr. Samuel Schneeweis, maestru de ceremonie, medic din Oravița

Josef Bauer, adjunctul maestrului de ceremonie, curelar din Oravița

Paul Schäfer, supraveghetor, sticlar din Oravița

Ilie Trăila, arhivar, avocat din Oravița

Julius Becker, maestru de banchet, cofetar din Oravița

Simeon Deutsch, săpunar din Oravița

Emil Seydl, proprietar de moară din Ciclova

G. Max Graf, comerciant cu fier din Oravița

Gustav Bujkovsky – preot evanghelic din Ludwigsdorf

Karl Karasz – dirijor din Timișoara. Între 25 septembrie 1868 și noiembrie 1872 a fost dirijorul societății muzicale *Orawitzaer Musik- und Gesangverein*, fondată la data de 6 mai 1863. (n.n. Kakucs L.).

Josef Novac, învățător din Oravița

Julius Prella, maistru tinichigiu din Oravița

Julius Nemcsik, avocat din Oravița

Peter Broșteanu, avocat din Reșița

Julius Patzer, morar din Bocșa Germană

Julius Wunder, redactor din Biserica Albă

⁸⁷ MOL, P. 1082, vol. 5, VII.

Fritz Karl, proprietar din Biserica Albă
 Hermann Ring, farmacist din Timișoara
 Sava Grecu, proprietar de moară din Oravița
 Sebastian Ludwig, comerciant din Anina
 Peter Karl, director de gară din Periam
 Fessler, fabricant de bere din Reșița
 Koller, fotograf din Reșița
 Schönberger, comerciant din Reșița
 Ferdinand Wattmann, funcționar din Reșița
 Johann Simu, învățător din Reșița
 Heeger, funcționar din Reșița
 Leopold Kanitz, comerciant din Pesta⁸⁸.

Lipót Weisz, medic legist din Caransebeș
 József Mandry, învățător din Caransebeș
 Frigyes Schwab, proprietar de restaurant din Caransebeș⁸⁹.

Loja Petöfi din Aradul Nou (1871)

Membrii lojii *Petöfi* din Aradul Nou din anul 1871:

János Bíró, maestru principal
 Dezső Reicher, primul supraveghetor
 Lőrinc Reisz, al doilea supraveghetor
 Béla Krusel, secretar
 Dr. Ármin Scheller, purtător de cuvânt
 Károly Foitschek, casier
 Mátyás Martinyi, maestru de ceremonie⁹⁰.

Loja Dél din Lugoj (1903–1918)

Loja *Dél* a aparținut de *Marea Lojă Simbolică din Ungaria*; conform unei invitații, semnate de maestrul principal Gyula Berecz și de secretarul Béla Vas, a avut sediul în clădirea Bursei din Piața Izabella nr. 8⁹¹.

Fig. 8. Amprenta sigiliului lojii Glückauf zu den drei Schlägeln – Oravița (1871–1878)

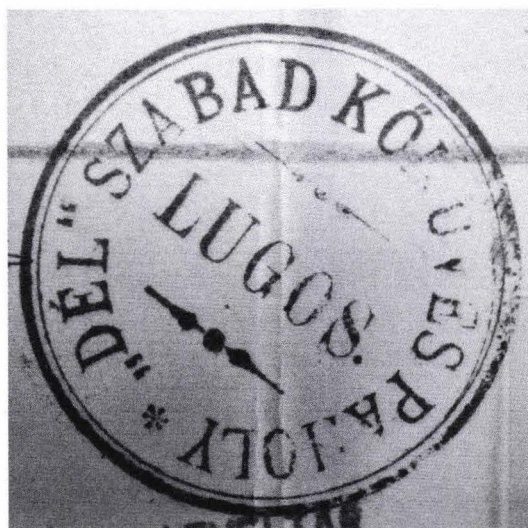

Fig. 9. Amprenta sigiliului lojii francmasonice Dél din Lugoj (1903–1918)

Loja Ireneea din Caransebeș (1882–1894)

Membrii lojii aflată sub conducerea lojii *Marele Orient al Ungariei*:

József Faragó, secretar, de la depozitul de sare din Caransebeș

Soma Gyenge, pădurar din Slatina

Mór Halle, supraveghetor adjunct din Caransebeș

Heinrich Klesz, purtător de cuvânt, aurar din Caransebeș

Oliver Küsztel, maestru de ceremonie, inginer feroviar din Caransebeș

Mátyás Lichtel, proprietar de restaurant din Caransebeș

Hermann Perlfaszter, primul supraveghetor, comerciant din Caransebeș

Ignác Perlfaszter, comerciant din Caransebeș

Károly Szabó, maestru principal, judecător din Caransebeș

Béni Szörényi, învățător din Caransebeș

Vilmos Ziprin (Ciprics), medic din Caransebeș

În afara lojilor enumerate mai existau în Banat lojile: *Zur Wahrheit* din Reșița, înființată în anul 1874, *Egalitas* din Vârșeț din anul 1870, *Fels der Wahrheit* din Vârșeț din anul 1873, *Vaskapu Kör* din Orșova, *Stella Orientalis* din Panciova din anul 1890 și *Thales* din Becicherecul Mare. Nu deținem informații despre activitatea acestor loji.

⁸⁸ MOL, P. 1081, vol. 3, XI.

⁸⁹ MOL, P. 1082, vol. 29.

⁹⁰ MOL, P. 1134, vol. 18, 24.

⁹¹ MOL, P. 1134, vol. 16, 7.

Legăturile Banatului cu francmasoneria din Ungaria și Austria

Adam Müller Guttenbrunn, cel mai cunoscut scriitor al șvabilor din Banat, a fost membru al lojii *Zukunft* din Bratislava.

Conform procesului verbal din data de 12 februarie 1785 al lojii *Zur Wahren Eintracht*, la dorința împăratului („*aufwunsch des Kaisers*”), Josef Brigido (1737–1817), guvernator al Banatului (între anii 1774–1777), a devenit membrul lojii amintite, apoi din anul 1786 al lojii *Zur Wahrheit*⁹².

Timișoreanul Johann Ludwig Friedel (1755–1789), militar, scriitor, om de teatru și actor a devenit în anul 1782 membrul lojii *Zur Beständigkeit* din Aachen. Între anii 1784–1785 Friedel a fost dramaturgul teatrului vienez de la Kärthnertor, apoi între anii 1788–1789 director al Freihaustheater din capitala imperiului⁹³.

Baronul József Haller, mai târziu prefect al comitatului Caraș, în anul 1780 l-a schimbat pe Draskovics în funcția de mare maestru al lojii *Nagyszívűséghez (Ad Magnanimitate)* din Pesta. Dintre membrii lojii îi amintim pe locotenentul János Laczkovics, József Hajnóczy și Ignác Martinovics.

Graficianul și pictorul Lipót Herrman (1884–1972), născut la Sănnicolau Mare, a fost și el francmason.

Johann Georg Hoffinger (1756–1792). Născut la Brașov, după terminarea studiilor a lucrat ca medic în localitățile miniere Zlatna și Oravița. La data de 13 octombrie 1783 Hoffinger a devenit membrul lojii vieneze *Zur Wahrheit*⁹⁴.

George Ioanovici (Joannovics György). Lingvistul născut în anul 1821 la Timișoara a fost închis cinci ani pentru participarea la revoluția maghiară din anul 1848–1849. Din anul 1867 Ioanovici a îndeplinit funcția de secretar de stat la Ministerul Cultelor condus de József Eötvös. Ca francmason Ioanovici a făcut o carieră deosebită: membru al lojii *Corvin Mátyás*, apoi între 1871 maestru principal al lojii *Marele Orient al Ungariei*, iar între anii 1897–1909 cel al *Lojii Simbolice din Ungaria*.

Károly Klapka (1757–1817), în calitate de supraveghetor al farmaciilor militare imperiale, la 12 august 1772 a devenit membru în loja din Sibiu *St. Andreas zu den 3 Seeblätter*, obținând în anul 1783 gradele 2 și 3⁹⁵. În anul 1794, la stabilirea sa în Timișoara, loja locală nu mai funcționa.

Unele acțiuni ale lui Klapka, precum înființarea bibliotecii de împrumut, arată spre o activitate tipic francmasonă. Să nu uităm că în timpul șederii la Sibiu, acolo a existat deja o bibliotecă a lojii amintite.

Fostul căpitan al revoluției maghiare din anii 1848–1849, medicul generalului Jozef Bem, ciacoveanul Antal Schneider (1817–1897), a rămas după moartea lui Bem în Turcia, apoi a luptat în Legiunea Maghiară din Italia. Reîntors în Ungaria, a devenit membru al lojii *Türr István* în anul 1867, îndeplinind apoi funcția de mare maestru al *Lojii de Rit Scoțian din Ungaria*.

În lista nominală din anul 1912 a *Cercului Galilei* al studenților progresiști din Budapesta (cerc liberal care a funcționat între 1900–1919 pe lângă revista *Huszádik Század* din capitala Ungariei) găsim numele unor studenți din Banat ca: Dénes Balázs, ajuns din cartierul Iosefin Timișoara la facultatea de mecanică; János Belean, student la facultatea de artă, venit de la Franzdorf-Reșița; Izidor Blau, student la medicină, originar din Nădlac; Pal Blassevac, jurist din Zombor; Blumberg Raul, student la farmacie, venit din Timișoara; Zoltán Brasch, student la medicină, din Buziaș; Robert Deák, student la medicină, venit de la Becicherecul Mare; Ilona Goldberger, studentă la medicină, sosită din Timișoara; János Hun, a frecventat Academia Orientală, fiind originar din Jimbolia; Arnold Hanter, a venit de la Timișoara; Richard Miszachi, student la drept, sosit din Lugoj; Nándor Molnár, student la mecanică din localitatea Žitište-Bégaszentgyörgy; Gyula Popper, student la medicină, originar din Lugoj; József Reich, student la mecanică, venit din Timișoara-Iosefin; Lajos Törzs, student la drept, timișorean; Janka Weisz, studentă la medicină, sosită din Timișoara-Iosefin⁹⁶. *Cercul Galilei*-s-a aflat în strânse legături cu lojile *Comenius* și *Arkhimedész* din Budapesta. Între anii 1911–1919, sub îndrumarea lojii *Arkhimedész* a apărut revista *Szabadgondolat (Gândul Liber)*, organ central al Asociației Liber Cugetătorilor din Ungaria în cadrul căreia funcționa și o Filială a Asociației Liber Cugetătorilor din Timișoara, înființată la 23 iulie 1911⁹⁷. Ședința de înființare a Asociației, ținută în Grădina Berăriei din Fabric, a fost condusă de Lajos Ernst. Filiala timișoreană cu 53 de membri în anul 1911 a cerut separarea învățământul de stat de religie⁹⁸.

⁹² Kodek 2011b, 40.

⁹³ Kodek 2011b, 77, 207.

⁹⁴ Kodek 2011b, 109.

⁹⁵ Șindilariu 2011, Anexe nr. XXI.

⁹⁶ J.F. Varga 1976, 1–2, 211–234.

⁹⁷ Schön 2002, nr. 6.

⁹⁸ Szabadgondolat, mtdaportal.extra.hu/szabadgondolat.

Francmasoneria din Banat după primul război mondial

Imediat după terminarea Primului război mondial, trei loji și un cerc mason din Banat și-au continuat activitatea în lb. maghiară: loja *Losonczy* din Timișoara, care va prelua mai târziu numele de *Pax, Oriens* din Caransebeș, *Dél* din Lugoj, precum și cercul masonic *Vaskapu* (Porțile de Fier) din Orșova. La adunarea din 23 aprilie 1923, ținută la Brașov, lojile amintite, împreună cu alte 18 loji din Transilvania, au adus la viață *Marea Lojă Simbolică din România* cu sediul în Brașov. În 15 februarie 1930 *Marea Lojă Simbolică* a aderat la *Loja Națională a României*, care și-a schimbat numele în *Federațiunea Lojilor Simbolice de rit ioanit*. În lipsa cercetărilor adecvate, deocamdată nu este suficient cunoscută atitudinea presei din Banatul interbelic față de francmasonerie. În anii creșterii pericolului fascist sunt cunoscute articolele ziarului *Svastica Banatului*, organ al Ligii Apărării Național-Creștine, în care redactorul dr. Emil Țieran A. lupta cu consecvență împotriva „jidovilor” și prietenilor lor de la lojile francmasonice și de la *Rotary Club*⁹⁹. Mai târziu, odată cu evoluția politică, ajuns notar-șef al comitatului Timiș, pe dr. Emil Țieran A. (Oberschlaraffe der Außerer, Her Gläser der Not Arier, Dr. Țieran A. Emil, Komitats Obernotar. Str. Milano 15) îl vom găsi în conducerea *Schlaraffiei Temesia*, cu membri proveniți mai ales dintre locuitorii germani și evrei din capitala Banatului¹⁰⁰. Un ton similar cu *Svastica Banatului* a avut și săptămânalul *Acțiunea* din Lugoj, unde profesorul și preotul Corneliu Zasloți, de la liceul local „C. Brediceanu”, excela cu articole împotriva francmasoneriei¹⁰¹.

Este cunoscut faptul că în 24 februarie 1937 lojile francmasonice din România s-au autodizolvat. În ciuda autodizolvării „patriotice în slujba intereselor țării”, autoritățile vor confisca la 31 decembrie 1940 bunurile lojilor, din care – sub patronajul mareșalului Antonescu – vor organiza o expoziție antimasonică¹⁰². După noua schimbare politică de la 23 august 1944, francmasoneria din România și-a reluat activitatea pentru o scurtă perioadă, fiind definitiv interzisă în anul 1948¹⁰³. În ciuda sentințelor drastice împotriva foștilor francmasoni, pronunțate în toamna anului 1953,

organele de represiune i-au urmărit cu atenție și în deceniile următoare pe foștii francmasoni. O nouă perioadă în urmărirea foștilor francmasoni a început în anul 1981. Cu această ocazie atenția organelor de securitate a fost extinsă asupra legăturilor artistice și culturale dintre intelectualitatea din țară și cea de peste hotare. În cadrul acestor acțiuni, între 1981–1985, pe lângă grupele operative ale Securității din capitală au fost create grupuri similare și în centrele județene¹⁰⁴. Printre membrii grupului din jud. Timiș, organizat sub numele de cod *Oculă*, este presupus deja amintitul maior Roland Vasilevici din Timișoara.

Obiecte masonice din colecția Muzeului Național al Banatului din Timișoara

O bună parte a obiectelor masonice din colecția Muzeului Național al Banatului provin dintr-o donație a bunurilor baronului János Károly Hiller din Butin (1748–1819). Moștenitorii fostului general de divizie al armatei imperiale au predat aceste obiecte în 19 ianuarie 1903 secretarului Societății de Istorie și Arheologie din Ungaria de Sud, dr.-lui István Berkeszi. János Károly Hiller, descendentul unei familii nobiliare din Württemberg, a intrat la vârsta de 14 ani în armata imperială, fiind înnobilit în anul 1792. Ca ofițer, tânărul Hiller s-a evidențiat în anul 1778 în luptele de la Dubovița, fiind decorat cu Crucea de Vitejie a Ordinului Maria Terezia. A urmat apoi înnobilarea din anul 1792 și primirea în rândul nobilimii maghiare în anul 1802. Ca ofițer superior, Hiller a participat la mai multe bătălii în timpul războaielor franceze, iar în anul 1814, ca general de divizie, a fost numit comandant militar al provinciei Galiția. Domeniul familial din Butin a fost primit de Hiller printr-o donație imperială din anul 1816 de la împăratul Franz I. Fiul baronului János Károly Hiller, Gundaker Hiller, a fost numit în 18 martie 1848 comandant al Gărzilor Naționale din Timișoara. În anul 1855 proprietatea din Butin a familiei Hiller a ajuns în posesia baronului Nándor Gáspár Bissingen-Nippenburg. Obiectele personale ale baronului János Károly Hiller, printre care și cele francmasonice, dar și crucea bătută din metalul tunurilor franceze capturate în bătălia de la Leipzig, cu inscripția *Europa libertate asserta*, au fost donate muzeului în anul 1903 de către ficele lui Gundaker Hiller – Aurélie, Adél și Iphigénia. Aici trebuie menționat și faptul că în anul 1896 câteva din armele baronului au ajuns în proprietatea muzeului amintit printr-o donație a văduvei lui

⁹⁹ „Colonizarea Jidanilor” în *Svastica Banatului*, Timișoara, din 6 și 9 aprilie 1930.

¹⁰⁰ *Allschlaraffische Stammrolle, a. u. 77–78 (1936–1937)*, Prag, 134–137.

¹⁰¹ Pinca 2006, 2, 297–306.

¹⁰² Ioniță 2007, 226–227.

¹⁰³ Kupán 2004; Dávid 2010, 11, 26.

¹⁰⁴ Ioniță 2007, 244–254.

Kálmán Tormássy, d-na Ernestine Tormássy, născută Hiller¹⁰⁵.

Donația din anul 1903 a fost înregistrată sub nr. de inventar 1866 și cuprindea: o cruce aurită, un șorț masonic, o placă de 15 × 12 cm decorată prin cusături de aur și argint, precum și o geantă confecționată din mătase. Reorganizările de mai târziu și împărțirea diletantă a unor colecții între secțiile Muzeului Național al Banatului fac imposibilă azi identificarea pieselor din colecția Hiller. La materialul masonic provenit din donația Hiller din anul 1903 trebuie să adăugăm și achizițiile din anul 1913 ale lui István Berkeszi pentru muzeu: două șorțuri și un colan de maestru, având nr. de inventar vechi 4660/nr. nou 2910. Placa și șorțul din donația Hiller au ajuns la Secția de Etnografie, unde au fost înregistrate ca „poșetă de damă” la nr. 310. Placa, înregistrată sub nr. vechi 546/nr. nou 2909-9, este decorată cu o cruce din fire de argint și aur, reprezentând imaginea Domnului în dreapta și Christos cu crucea în stânga. Deasupra, în mijloc, se poate distinge un potir cu o pasăre.

¹⁰⁵ Markov, Petrović 2012, 6.

Șorțurile masonice

Cu totul necunoscută este proveniența șorțurilor și a colanului de maestru cumpărate de Berkeszi în anul 1913. Colanul albastru cu un decor roz din mătase în formă de cerc este înregistrat la nr. inv. vechi 4660/nr. nou 2910. Partea superioară a colanului este decorată cu o stea în cinci colțuri înconjurată de limbi de flacără, sub stea literele I. B. În partea inferioară a colanului pot fi văzute motive florale și două compasuri, precum și o stea având cinci colțuri.

Șorțul cu numărul vechi de înregistrare 4660/nr. nou 2909/1 are 32 cm în partea superioară, 36 cm în partea inferioară și înălțimea de 28 cm. Conform literaturii de specialitate, primele șorțuri masonice sunt amintite în anul 1723. Culoarea albă a șorțului semnifică impecabilitatea caracterului purtătorului, iar rezistența pielii caracterul purtătorului. Loja plasată în centrul șorțului se referă la locul maestrului, soarele deasupra lojii arată puterea spiritului curat. Cele trei trepte în fața lojii se referă la cele trei grade de inițiere a membrilor, iar spațiul pătrat – la anticamera templului lui Solomon. Sub clădirea templului se poate desluși

Fig. 10. Șorț de maestru (nr. inv. 2.909/1)

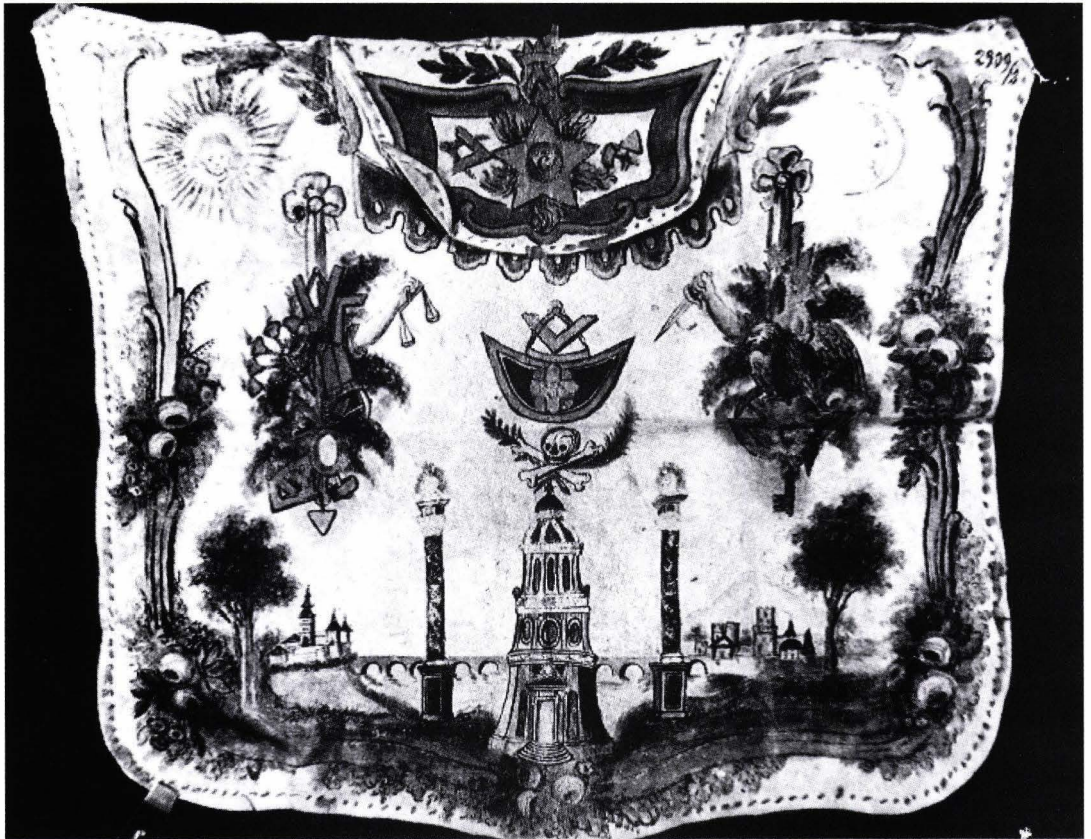

Fig. 11. Șorț de maestru (nr. inv. 2.909/2)

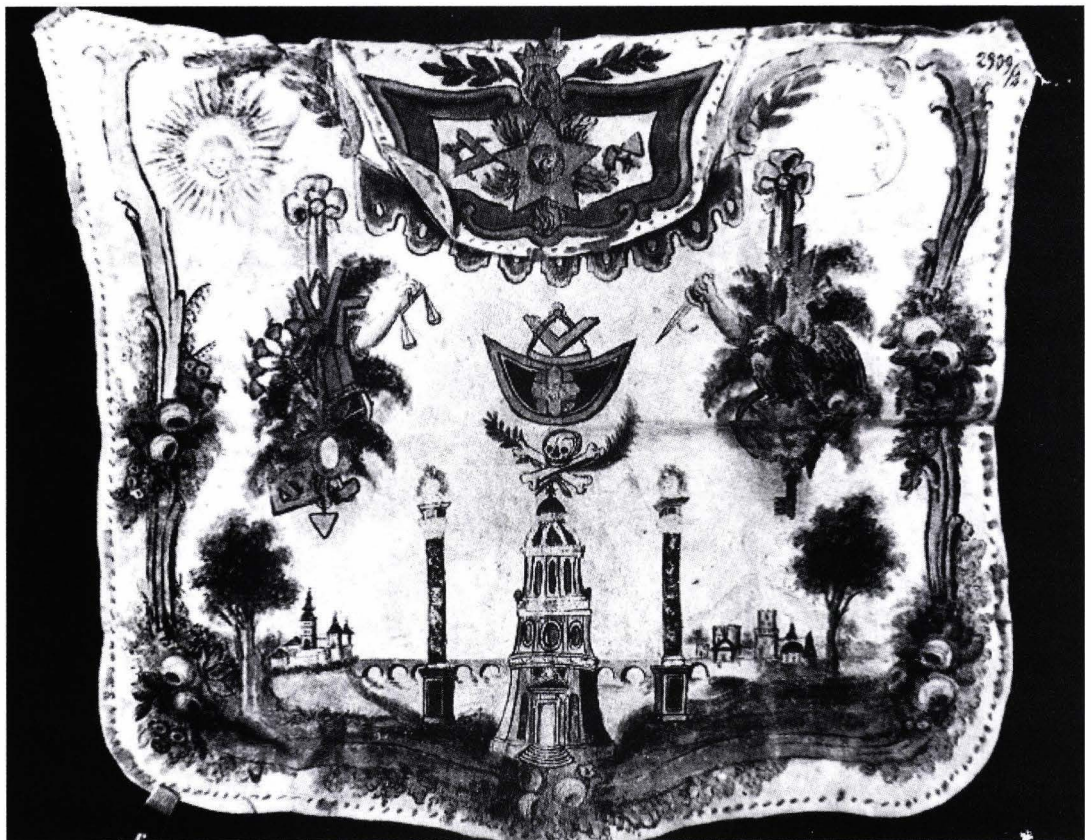
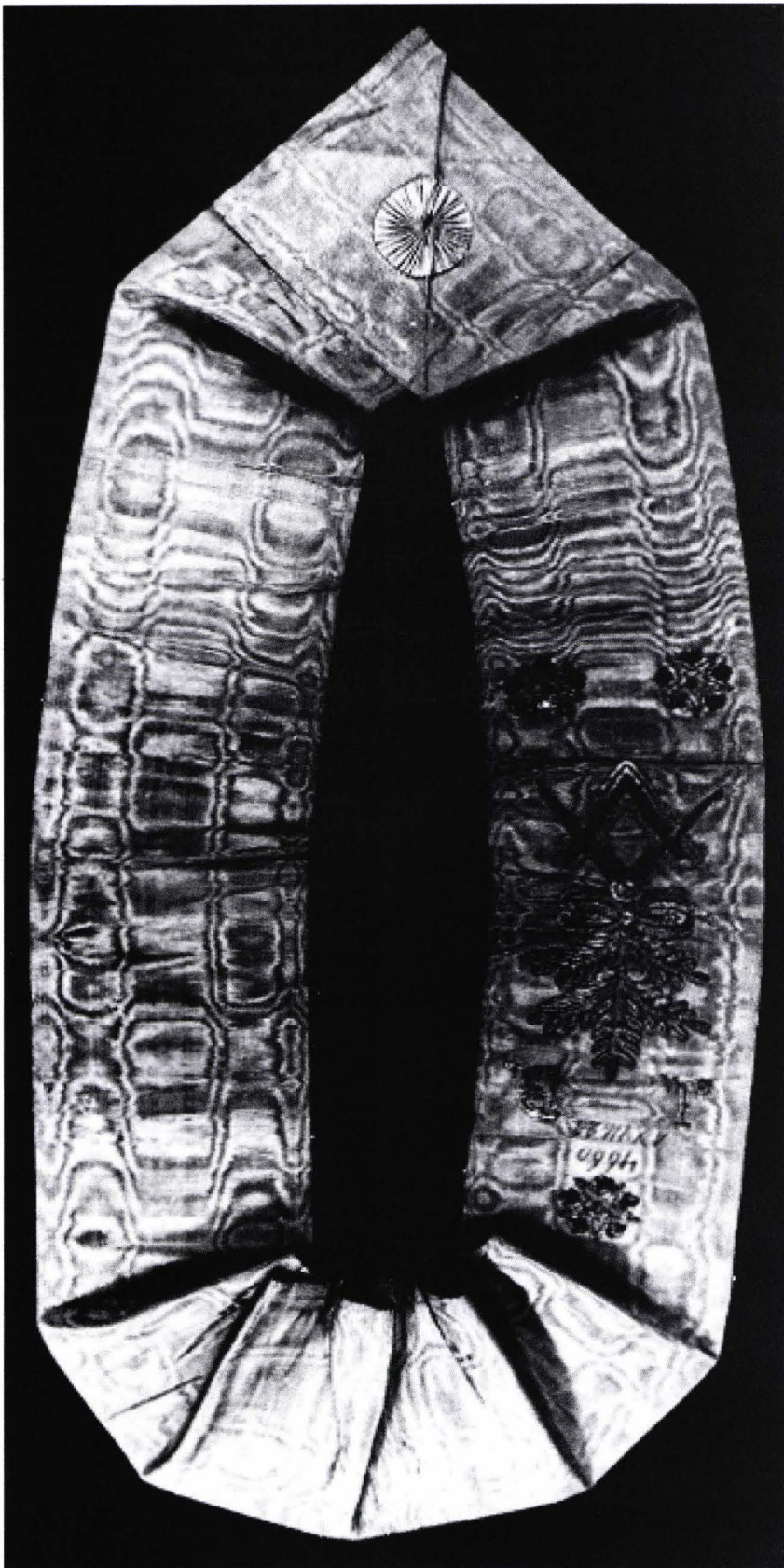

Fig. 12. Șorț de maestru (nr. inv. 2.909/3)

Fig. 13. Colan de maestru (nr. inv. 2.910)

inscripția: „*Temeswar. Anno 1842*”. Deoarece în primele decenii ale sec. XIX nici în Timișoara, nici în celelalte provincii ale Imperiului Habsburgic nu au existat loji masonice, iar culoarea inscripției este mai uzată decât culorile clădirii lojii, trebuie să presupunem că textul de mai sus a fost adăugat ulterior. Cei doi stâlpi ai lojii simbolizează locurile de întâlnire ale membrilor acesteia. Stâlpul cu litera „J” este locul ucenicilor încă neinițiați, iar cel cu litera „B” al ucenicilor aflați în preajma inițierii. Crinii aflați în vasele plasate deasupra stâlpului simbolizează puritatea sufletească și pacea, rodiile reprezintă aici simbolul muncii masonice, iar salcâmul de după stâlpi simbolizează viața veșnică. Triunghiul, compasul și făclia simbolizează știința, iar sabia și șarpele tăiat se referă la lupta permanentă pentru dreptate dusă împotriva răului.

Șorțul cu nr. de înregistrare vechi 4706/nr. nou 2909/3 are dimensiunile identice cu cel descris mai sus și are inscripția abia vizibilă „*Temeswar 1832*”.

Șorțul cu nr. inv. 2909/2, care a aparținut inițial baronului Hiller, se deosebește atât prin dimensiuni, cât și prin decorație de cele două șorțuri descrise de mai sus. Șorțul cu dimensiuni de 41, 33 și 39 de cm este confecționat din piele albă. Inițial șorțul a fost bordat cu o panglică de 5 cm din mătase roșie. Decorațiile acestui șorț sunt mai bogate în elemente decât cele descrise mai sus, chiar dacă executarea artistică a desenelor nu prezintă calitatea și acuratețea desenelor șorțurilor anterioare. Elementele decorative plasate în trei câmpuri sunt înconjurată de un brâu din frunze de acant, decorat cu trandafiri. În partea inferioară a câmpului este plasată o clădire în formă de turn, cu steaua lui David în vârf, încadrată de doi copaci și doi stâlpi. În spatele clădirii se poate vedea un fluviu cu un pod și un oraș imaginar. În centrul câmpului este plasat un șorț mai mic, decorat cu însemne francmasonice, sub care – pe două ramuri – este așezat un craniu și oseminte. În stânga și dreapta câmpului sunt plasate simboluri masonice. În partea superioară a câmpului apare un șorț decorativ, încadrat de soare și lună.

Din cauza reorganizărilor de mai târziu ale colecției Hiller nu se mai pot identifica crucea aurită, placa decorată și nici poșeta decorată. Din păcate nu știm nici în care dintre cele 34 de loji militare existente pe teritoriul Imperiului Habsburgic a activat baronul Hiller în a doua jumătate a sec. XVIII.

Francmasoneria și evreii

În majoritatea lojilor francmasonice din mult criticatul Imperiu Habsburgic din a doua jumătate a sec. XVIII au activat împreună fiii reprezentanților tuturor popoarelor fără deosebire națională sau de religie. Drept exemplu concret poate fi amintită loja vieneză *Zur Warheit*, unde, pe lângă evreii din imperiu îl găsim și pe cameristul (mai târziu majordomul personal al) prințului Johann Georg Christian von Lobkowitz, numit Angelo Soliman (1721–1796), un musulman negru din Africa. La 23 ianuarie 1783 la *Carnavalul Babilonial* al lojii s-au rostit cuvântări în 15 limbi, între care și în română¹⁰⁶.

În ceea ce privește istoria francmasoneriei din Austro-Ungaria, cu precădere după anul 1868, nu au existat piedici față de intrarea evreilor în loji. Acest fenomen a fost înlesnit atât de legislația liberală maghiară de după 1868, cât și de transformările pozitive în ceea ce privește acceptarea evreimii de către burghezia maghiară. Pe de altă parte, exact în a doua jumătate a sec. XIX suntem martorii unui proces de înființare a unor societăți, instituții caritative și culturale care urmăresc ameliorarea sau sprijinirea populației sărace aflată în situație dezavantajoasă în mediul urban. În marea majoritate a cazurilor înființarea și sprijinirea instituțiilor caritative pornesc din partea burgheziei evreiești a orașelor. În acest context, referitor la istoria orașului Timișoara, trebuie să subliniem că prima instituție civică creată pentru scopuri caritative a fost *Asociația Femeilor Evreice din Cartierul Fabric*, înființată în anul 1846. Această asociație, dar și cele similare, formate după 1848 în Cetate și în Iosefin, au fost întotdeauna prezente la sprijinirea celor nevoiași, indiferent de apartenența lor națională sau religioasă. Asociația a întreprins diferite acțiuni începând cu primăvara anului 1848, când întreaga avere a *Asociației Femeilor Evreice din Cartierul Fabric*, însumând 400 de florini, a fost donată pentru sprijinirea armatei revoluționare, continuând apoi în anul 1871 cu donațiile pentru sprijinirea sinistraților inundației din Szeged, iar membrele acestei organizații au participat masiv și la organizarea vacanțelor de vară a copiilor înfometăți din Viena în perioada anilor 1917–1923¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Kodek 2011b, 220; Kodek 2011a, 156.

¹⁰⁷ T.Z., nr. 289/1923

BIBLIOGRAFIE

- Abafi 1884
L. Abafi, Titkos társulatok Temesvárott a múlt században. *Történelmi tár*, caiet I, nr. 3, Budapest (1884).
- Aigner 1890–1899
L. Aigner, *Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich-Ungarn*, I–V Bände, Budapest (1890–1899).
- Arató 1895
Fr. Arató, *Az „Árpád” páholy története 1870–1895*, Szege (1895).
- Balázs 1929
L. Balázs, *Harminc év. 1899–1924. A Timișoara keletén dolgozó Pax – előbb Losonczy – t. és t. szk. *** 1929. május hó 18-án tartott jubileumi ünnepélye alkalmából összeáll. A Pax Könyvtára*, nr. 11, Timișoara (1929).
- Benda 1952–1957
K. Benda, *A magyar jakobinusok iratai*, I–III, Budapest (1952–1957).
- Berkeszi 1900
I. Berkeszi, *A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története*, Temesvár (1900).
- Berkeszi 1904
I. Berkeszi, Bogma István naplójegyzetei Temesvár 1849. évi ostromáról. *TRÉT* (1904), XX. SN, 67–86.
- Borovszky f. a.
S. Borovszky, *Magyarország vármegyéi és városai. Temesvár*, Budapest (f. a.).
- Borsi-Kálmán 2000
B. Borsi-Kálmán, A Bánság és Temesvár a századfordulón és az első világháború előestéjén. *Pro Minoritate* (2000), jog.unideb.hu/bibo/articels/tanulmányok/borsi. 2011.
- Brînzeu 1930
N. Brînzeu, O societate secretă a românilor bănățeni acum o sută de ani. *Almanachul Banatului* (1930), 45–47.
- Freimaurer-wiki.del/index.php/Chronologie_der_Freimaurerei* (2011).
- Dávid 2010
Gy. Dávid, *Szabadkőműves irodalom*, Transindex, Erdélyi magyar elektronikus könyvtár. Adatbank (2010), http://hu.wikipedia.org/Romaniai_magyar_szabadkőműves_ir.
- Eckhardt 1922
S. Eckhardt, *Magyar rózsakeresztesek*, Budapest, Minerva (1922).
- Förster, Fassel 1999
Förster H., Fassel H., *Kulturdialog und akzeptierte Vielfalt*, Stuttgart (1999).
- Fraknói 1884
V. Fraknói, *Martinovics és társainak összeesküvése*, Budapest (1884).
- Göllner 1979
C. Göllner, Aspekte der Aufklärung in Siebenbürgen im 18. Jahrhundert., in H. Ischreyt (Hrsg.), *Beförderung der Aufklärung in Mittel- und Osteuropa*, Berlin (1979), 185–189.
- Hausordnung 1878*
Hausordnung der St. Johannis zu den 3 weissen Lilien im O. Temesvár, Temesvár (1878).
- Helfert 2009
C. M. Helfert, *Der „Wiener Türk” Murad Efendi (1836–1881). Ein Beitrag zur Wiener Theaterhistoriographie unter Berücksichtigung des Orientalismuskurses im 19. Jahrhundert*, Wien (2009). Lucrare de doctorat, Universität Wien, 2009. othes.univie.ac.at/7601/2009-11-24.
- Herbert 1980
Z. Herbert, *Barbarul în grădină*, București (1980).
- Huszár f. a.
K. Huszár, *5.000 szabadkőműves névsora*, Budapest (f.a.).
- Ioniță 2007
N. Ioniță, Francmasoneria română în dosarele Securității – între „procesul francmasonilor” și problema „Ocultă”, in T. Sălăgean, M. Eppel (coord.), *Masoneria în Transilvania. Repere istorice*, Cluj-Napoca (2007), 121–154.
- Iorga 1928
N. Iorga, Francmasoni și conspiratori din Moldova secolului al XVIII-lea. *Analele Academiei Române*, Sect. Ist., ser. III, T. VIII (1928), 301–304.
- Jahresbericht der g.u.v. *Sct. Johannes-Loge*
Jahresbericht der g.u.v. *Sct. Johannes-Loge zu den 3 weisen Lilien im Oriente* zu Temesvár für den Zeitraum vom 24. Juni 000870 bis 24. Juni 000871, Timișoara (1929).
- Kakucs 2008
L. Kakucs, *Breslele, manufacturile și dezvoltarea industrială a Banatului între anii 1717–1918*, Timișoara (2008).
- Kodek 2011a
G. K. Kodek, *Von der Alchemie zur Aufklärung. Chronik der Freimaurerei in Österreich und den Habsburgischen Erblanden (1717–1867)*, Wien (2011).
- Kodek 2011b
G. K. Kodek, *Die Mitglieder der Wiener Freimaurerlogen (1742–1848)*, Wien (2011).

Kostić 1979

S. K. Kostić, Serbische Freimaurer am Ende des 18. Jahrhunderts und ihre wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, în H. Ischreyt (Hrsg.), *Beförder der Aufklärung in Mittel- und Osteuropa*, Berlin (1979), 148–152.

Krischan 1969

Al. Krischan, *Die „Temesvarer Zeitung“ als Banater Geschichtsquelle (1852–1949)*, München (1969).

Kupán 2004

Á. Kupán, *Az erdélyi magyar szabadkőművesség története a két világháború közötti időktől napjainkig*, seria 3, Várad (2004).

Lewis 1872

L. Lewis, *Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich und Ungarn*, Leipzig, 1872 (reeditat în 2014).

Magyarország története 1983

Magyarország története, Akadémiai Kiadó, Budapest (1983), 5/1.

Markov, Petrović 2012

Z. Markov, D. Petrović, *Cold Arms*, Vrsac, (2012).

MOL

Magyar Országos Levéltár.

Panaiteescu 1928

P. P. Panaiteescu, Medaliile francmasonilor din Moldova în secolul al XVIII-lea. *Revista Istorică*, XIV (1928), nr. 10–12, București, 354–355.

Pinca 2006

R. Pinca, *Poziții antimasonice în presa interbelică lugojeană. AnB., SN., Arheologie-Istorie*, 2, (2006), 297–306.

Schön 2002

I. Schön, A magyar szabadkőművesség hivatalos folyóiratai. *Magyar Könyvszemle*, nr. 6, Budapest (2002), 24–26.

Șerbănescu- Jacques 1991

D. G. R. Șerbănescu, P. Jacques, *Dicționarul francmasoneriei*, Paris (1991).

Șevcenco, *Istoria Masoneriei din Moldova*

Ruslan Șevcenco, *Istoria Masoneriei din Moldova*

(*Marea Lojă a Moldovei*) mlm.md.istoricul.htm – Internet (2012).

Șindilariu 2011

Th. Șindilariu, *Freimaurer in Siebenbürgen 1749–1790*, Brașov (2011).

Szabadgondolat

Mtdportal.extra.hu/szabadgondolat – A Magyar Társadalomtudományok Digitális Archivuma, Internet.

Szabadkőműves alapszabályok 1868

Szabadkőműves Alapszabályok a *Három liliomhoz* című temesvári páholytól* (Statutul lojii timișorene *La trei crini*), Temesvár (1868).

Szentkláray 1880

J. Szentkláray, *Száz év Délmagyarország újabb történetéből*, Temesvár (1880).

The Ledger Book 1931

The Ledger Book of Vale Royal Abbey (Lancs. Cheshire Record Soc. 1914), studied by D. Knoop and G. P. Jones. *Ars Quatuor Coronatorum*, XLIV (1931). Ledger Book: The history of the Abbey', in *The Ledger Book of Vale Royal Abbey* (ed. John Brownbill), Manchester (1914), 1–19. *British History Online* <http://www.british-history.ac.uk/lancs-ches-record-soc/vol68/pp1-19> [accessed 9 September 2016].

Tull 1993

S. Tull, *Die politischen Zielvorstellungen der Wiener Freimaurer und Wiener Jakobiner im 18. Jahrhundert*, Frankfurt am Main (1993).

T.Z.

Temesvarer Zeitung.

J. F. Varga 1976

J. F. Varga, A Galilei kör névsora 1912-ből. *Történelmi Szemle*, 1–2, Budapest (1976), 211–234.

A. Varga 2008

A. Varga, *Biserică, Stat și Franc-masonerie în Banat și Ungaria (1848–1889)*, vol. I-II, Cluj (2008).

Vukovics 1894

S. Vukovics, *Emlékiratai*, Budapest (1894), 175.